

KARELIA-AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaalialan koulutus

Mari Ihanus

”EI AINOASTAAN LAPSILLE, VAAN LASTEN KANSSA”
Osallisuus ja sen tukeminen alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä
varhaiskasvatuksessa

Opinnäytetyö
Marraskuu 2021

OPINNÄYTETYÖ
Marraskuu 2021
Sosiaalialan koulutus

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
+358 13 260 600 (vaihde)

Tekijä
Mari Ihanus

Nimeke
”Ei ainoastaan lapsille, vaan lasten kanssa”
Osallisuus ja sen tukeminen alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä varhaiskasvatuksessa.

Tiivistelmä

Varhaiskasvatukseen sijoittuva osallisuuden tutkimus avaa ymmärrystä osallisuudesta lasten perustavanlaatuisesta olemisen, osallistumisen ja vaikuttamisen tilasta. Osallisuutta koskevissa tutkimuksissa on esiintynyt tarve aikuisten ymmärryksen vahvistamiselle lasten osallisuudesta, aikuisten rooleista ja prosesseista, vastavuoroisuudesta sekä uudenlaisista tavoista ymmärtää lasten osallisuutta. Osallisuuden merkityksen korostuessa lapsia koskevassa yhteiskunnallisessa keskustelussa ja päätöksenteossa on tärkeää hahmottaa, miten se näkyy lapsille luonnollisessa ympäristössä – leikissä.

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää kirjallisuuden avulla osallisuutta alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä varhaiskasvatuksessa: mistä osallisuus kumpuaa, kuinka se ilmenee, sekä miten varhaiskasvatuksen ammattihenkilö voi tukea lapsen osallisuutta omaehtoisessa leikissä. Tutkimusmetodina oli kuvaileva kirjallisuuskatsaus, ja aineisto analysoitiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä.

Opinnäytetyön perusteella voidaan sanoa osallisuuden ja leikin olevan suomalaisessa varhaiskasvatuksessa korkealle arvostettuja. Osallisuus on kuulluksi tulemistä ja merkityksellisyyden tuntoa, jota edeltävät toiveet, aloitteet ja teot sekä niihin vastaaminen. Omaehtoinen leikki on luonnollinen ympäristö alle 3-vuotiaiden lasten osallisuuden tukemiselle, mutta toteutuakseen vaatii lasten osallisuutta tunnustavia rakenteellisia, toimintakulttuuri- sekä toimintamallikohtaisia linjauksia. Lisäksi omaehtoisessa leikissä toteutuva osallisuus edellyttää yleisesti osallisuuteen liittyvän ammatillisen osaamisen kehittämistä: laaja-alaista ymmärtämistä, tiedostamista ja jalkauttamista varhaiskasvatuksen arkeen, sekä sen soveltamista alle 3-vuotiaiden pedagogiikkaan omaehtoisen leikin toimintaympäristössä.

Kieli
suomi

Sivuja 56
Liitteet 1
Liitesivumäärä 1

Asiasanat
Osallisuus, leikki, omaehtoinen leikki, varhaiskasvatuksen ammattihenkilön tuki, varhaiskasvatus

THESIS
November 2021
Degree Programme in Social services

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
FINLAND
+ 358 13 260 600 (switchboard)

Author
Mari Ihanus

Title
"Not Only for Children, but with Children"
Participation in Spontaneous Play and Supporting it among Children under Three Years Old in Early Childhood Education.

Abstract

There is a need for discussion of participation among children under three years old in the context of spontaneous play in Early Childhood Education (ECE). Participation of young children has become a value highly respected, but practices in the field of ECE still have a lack of understanding about children as active agents of their own development during spontaneous play.

The aim of this thesis was to examine the participation of children under three years old in the context of spontaneous play in ECE. The focus of this study was to gather and re-evaluate information concerning participation in spontaneous play and specify how the ECE professionals can support it. The data collection method in the thesis was a descriptive literature review.

According to the results, both participation and spontaneous play are highly respected in Finnish ECE. Spontaneous play is a natural environment for participation for children under three years old. Based on results, there are all the possibilities for children under three years old to experience participation among spontaneous play. This requires professionals in the field of ECE to become aware of all the point of views of participation, operating culture, structures, and routines. It also requires deep understanding of the pedagogy of the participation in the context of spontaneous play.

Language
Finnish

Pages 56
Appendices 1
Pages of Appendices 1

Keywords
participation, play, spontaneous play, the support of professional in ECE, Early Childhood Education

Sisältö

1	Johdanto	5
2	Osallisuus alle 3-vuotiaan varhaiskasvatuksessa.....	6
2.1	Varhaiskasvatuksen toimintaympäristö	6
2.2	Osallisuus ja osallisuuden pedagogiikka	7
2.3	Osallisuus varhaiskasvatuksessa.....	9
3	Leikki varhaiskasvatuksessa	13
3.1	Alle 3-vuotiaan leikki ja varhaiskasvatuksen ammattihenkilön rooli ...	14
3.2	Omaehtoinen leikki varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä.....	16
4	Aikaisempia tutkimuksia ja selvityksiä liittyen osallisuuteen ja leikkiin varhaiskasvatuksessa.....	18
5	Opinnäytetyön tavoitteet.....	20
6	Kuvaileva kirjallisuuskatsaus laadullisen tutkimuksen menetelmänä	21
7	Opinnäytetyön toteutus.....	23
7.1	Tutkimusaineiston haku.....	23
7.2	Tutkimusaineiston kuvaus	25
7.3	Tutkimusaineiston analysointi.....	26
8	Tulokset	30
8.1	Aloitteet, toiveet ja kohtaamiset omaehtoisessa leikissä.....	30
8.2	Varhaiskasvatuksen ammattihenkilön tuki osallisuuden toteutumisessa alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä.....	33
9	Johtopäätökset	40
10	Pohdinta.....	45
10.1	Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	45
10.2	Opinnäytetyöprosessi osana ammatillista kasvua.....	46
10.3	Jatkotutkimuskohteita	50
	Lähteet.....	52

Liitteet

Liite 1   Taulukko opinnäytetyöaineistosta

1 Johdanto

Varhaiskasvatuksen pedagogiikka perustuu arvoihin, joissa lapsi nähdään toiminnan keskiössä aktiivisena toimijana ja yhteisössään vaikuttavana jäsenenä. Varhaiskasvatukseen siirtyminen tuo lapselle mahdollisuuden osallistua ja kuulua perhettä laajempaan yhteisöön. Tämä mahdollisuus kehittää lasta osana yhteisöä: hänen ymmärrystään yksilön valintojen mahdollisuuksista ja vastuista, oikeuksista sekä velvollisuuksista. (Opetushallitus 2018.) Osallisuuden merkityksellisyys ei ole vain perustavanlaatuisista lasten oikeuksien toteutumista, jota Yhdistyneiden Kansakuntien lasten oikeuksien julistus (1989) ja Varhaiskasvatustuki (2018) turvaavat, mutta myös yksilönä kasvamista ja yksilöllisessä kasvussa opittavien asioiden omaksumista (Kangas 2016, 60; Unicef 2020; Varhaiskasvatustuki 2018).

Leikillä on vahva yhteys lapsen oppimiseen, kehitykseen ja hyvinvointiin (Ahonen 2017, 90). Leikki lasten kasvun, kehityksen ja oppimisen ympäristönä on kiistaton, ja sen arvostus kuuluu oleellisesti varhaiskasvatuksen arvoperustaan ja oppimiskäsitykseen (Opetushallitus 2018, 21–22). Leikin merkitys syntyy leikistä itsestään, yhdessä toisten lasten kanssa ja ylläpitäen vertaiskulttuuria. Pohtimisen arvoista on, voiko leikkiä suunnitella, ohjata, arvioida ja kehittää sokeutumatta leikin mahdollistamaan lasten autenttiseen vertaiskulttuuriin. (Ailio, Himanen, Junni, Kuuluvainen & Sohlstén-Nederström 2020, 15–16.)

Opinnäytetyössä perehdytään osallisuuteen alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä varhaiskasvatuksessa sekä varhaiskasvatuksen ammattihenkilön rooliin osallisuuden toteutumisessa. Tuoreimman lapsistrategian (2020) valossa osallisuuskeskustelu tulee jalkauttaa lähelle käytännön kasvatustyötä ja erityisesti kiinnittää huomiota aikuisen rooliin lasten osallisuuden toteutumisessa (Stenvall 2020). Opinnäytetyön tavoitteena on selvittää kuvailevan kirjallisuuskatsauksen keinoin, mitä osallisuudella tarkoitetaan ja miten sitä voidaan tukea alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä varhaiskasvatuksessa.

Jatkossa opinnäytetyössä ammattikasvattajaa ilmaistaan termillä varhaiskasvatuksen ammattihenkilö. Tällä tavoitellaan alan terminologiaa, johon Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2018) ja Varhaiskasvatuslaki (2018) viittaavat (Opetushallitus 2018, 9; Varhaiskasvatuslaki 540/2018).

2 Osallisuus alle 3-vuotiaan varhaiskasvatuksessa

2.1 Varhaiskasvatuksen toimintaympäristö

Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon kokonaisuutta, jonka jokaisessa toiminnan osaluokassa painottuu pedagogiikka (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 2 §). Varhaiskasvatusta järjestetään päiväkodeissa, perhepäivähoidossa sekä avoimessa varhaiskasvatustoiminnassa. Varhaiskasvatuksen valtakunnallisten opetussuunnitelmien perusteiden (myöhemmin Vasu) (2018) mukaan tarkoituksena on edistää lasten yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjäytymistä. Varhaiskasvatuksen yhtenä keskeisimpänä tavoitteena on jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaisen kokonaisvaltaisen kasvun, terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen. Lasta tuetaan varhaiskasvatuksessa kohdella kunnioittavasti ja tasavertaisesti riippumatta lapsen lähtökohdista sekä mahdollistaa lapsen osallistuminen ja vaikuttaminen häntä itseään koskevissa asioissa. (Opetushallitus 2018, 14.)

Varhaiskasvatuksen arvoperustan mukainen oppimiskäsitys tukee ajatusta toimintakulttuurista, jonka ytimessä toimii oppiva yhteisö. Oppivalla yhteisöllä tarkoitetaan lasten sekä aikuisten yhteistä oppimista osana yhteisöä, perinteisten roolijakojen murtamista ja varhaiskasvatuksen ammattihenkilön kykyä kyseenalaistaa perinteistä opettajan toimintatapaa. (Ahonen 2018, 61–62.) Toimintatavat ja -ympäristön tulee tukea vuorovaikutuksellista ilmapiiriä, joka koostuu lasten, henkilöstön ja ympäristön keskinäisestä toiminnasta, sillä koko varhaiskasvatustoiminta perustuu lapsen ja aikuisen väliselle vuorovaikutukselle. (Kalliala 2008, 11.)

Vuorovaikutus on yksi keskeisimmistä lapsen kokeman varhaiskasvatuksen laadun osa-alueista (Salminen 2021). Vuorovaikutuksen tapahtuessa kaikkialla kaiken aikaan määritämme itseämme suhteessa ympäristöön ollessamme vuorovaikutustilanteen ytimessä, reunalla tai ulkopuolella. Ahosen (2018) mukaan vuorovaikutuksen laadusta ja sen vaikuttavuudesta on keskusteltu osana varhaiskasvatuksen toimintaympäristöä lähes aina, ja se tulisi tiedostaa arkisissa tilanteissa niin puhutussa kielessä kuin eleillä kerrotuissa viesteissä. Ahonen korostaa vuorovaikutuksen moniulotteisuutta, jolloin huomio tulisi kiinnittää olemukseen ja tapaan olla läsnä lapsille. (Ahonen 2018, 78–79.) Kallialan mukaan yksi luonnollinen vuorovaikutuksen tila on leikki (Kalliala 2008, 11).

2.2 Osallisuus ja osallisuuden pedagogiikka

Osallisuus terminä, ilmiönä ja olemisen tilana on moninainen, ja sen täsmällisempi määrittely vaatii tarkastelukontekstin tuntemisen. Osallisuus liittyy vahvasti yksilön kokemukseen ja sosiaaliseen toimintaan (Kivelä 2014, 24). Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) viittaa osallisuudesta puhuttaessa aktiiviseen kansalaisuuteen ja yhdenvertaiseen mahdollisuuteen osallistua yhteiskunnan palveluihin (Sosiaali- ja terveysministeriö 2010). Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL) määrittelee osallisuuden keskeiseksi yksilön hyvinvoinnin osa-alueeksi, joka koostuu yksilön kokemasta turvallisuudesta, uskosta tulevaisuuteen ja omiin vaikuttamisen mahdollisuuksiin. Osallisuuden edistämisen keinoja THL on sosiaali-, käyttäytymis- ja terveystieteen tutkimuksiin viitaten jakanut kolmeen kategoriaan: *osallisuus omassa elämässä, osallisuus yhteisöissä ja vaikuttamisen prosesseissa sekä osallisuus yhteisestä hyvästä.* (THL 2021.)

Osallisuuden toteutumisen perusteet turvataan kansallisissa ja kansainvälisissä sopimuksissa ja asiakirjoissa. Yhdistyneiden Kansakuntien lasten oikeuksien yleissopimus (1998) turvaa lapsuuden itseisarvona ja tähdentää lapsen oikeutta osallistua ja vaikuttaa häntä itseään koskeviin asioihin iän ja kehitystason mukaisesti sekä ilmaista mielipidettään (Unicef 2020).

Laajemman viitekehyksen osallisuuspohdinnalle tarjoaa laajasti tunnustettu teoria yksilön perustarpeiden ja itsensä toteuttamisen tarpeen hierarkkisuudesta (Maslow 1970, 35). Osallisuuden pohdinnassa merkittävää on ymmärtää yhteisön merkitys yksilön osallisuudessa (Nivala & Ryynänen 2019; Isola ym. 2017; Turja 2011). Yksilön osallisuuden suhdetta yhteisöön avataan seuraavaksi sosiaalisen osallisuuden kautta.

Sosiaalinen osallisuus nousee esiin sosiaali-, työllisyys- ja terveystieteissä keskusteluissa. Erityisesti suomalaisessa kirjallisuudessa ja tutkimuksessa sillä viitataan enemmän kokemuksellisenä ja tunneperäisenä yksilötason ilmiönä makrotason yhteiskuntailmiön sijaan. Tapahtuakseen sosiaalinen osallisuus vaatii vuorovaikutusta ja sosiaalisia suhteita. Merkittävää on tunne johonkin kuulumisesta, yhteisöllisyys ja yksilön oma kokemus omaan elämäänsä vaikuttamisen mahdollisuuksista. (Leemann, Kuusio & Hämäläinen 2015, 1.) Teoreettisesti sosiaalisen osallisuuden lähtökohdaksi on mainittu Eric Allardtin hyvinvointiteoria, jossa yksilön hyvinvointi perustuu elintason (having), yhteisyyssuhteisiin (loving) ja itsensä toteuttamiseen (being) (Uusitalo & Simpura 2020).

Keskeisenä johtajatuksena sosiaalisessa osallisuudessa on vuorovaikutuksessa ja osallistumisessa mahdollistuva kokemus osallisuudesta. Ero osallisuuden ja osallistumisen välillä on tiedostettava, vaikka näiden kesken on tiivis yhteys. Osallistuminen prosessina on keino sosiaaliselle osallisuudelle, mutta myös osa tunneperäistä kokemusta sosiaalisesta osallisuudesta. Käytännössä sosiaalinen osallisuus tunneperäisenä kokemuksena on laajempi kuin osallistumisen kokemus. Sosiaalinen osallisuus on subjektiivinen kokemus, mikä käytännössä tarkoittaa, että sama tilanne voi toisella mahdollistaa sosiaalisen osallisuuden kokemuksen, kun taas toinen kokee osattomuutta. (Leemann, Kuusio & Hämäläinen 2015, 1, 5.)

Tässä tutkimuksessa terminologia ja viitekehys rajautuvat osallisuuden tarkasteluun varhaiskasvatuksen kontekstissa alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä. Osallisuus pitää sisällään näkökulman sosiaalisesta osallisuudesta

sekä osallisuuden pedagogiikasta. Seuraavassa avataan osallisuutta varhaiskasvatuksessa. Ensimmäinen näkökulma avaa Liisa Turjan (2011) ajatuksia osallisuudesta osana uudistuvaa varhaiskasvatuskulttuuria, ja toinen pohjustaa osallisuuden kulttuurin perusteita varhaiskasvatuksessa (Leinonen 2020).

2.3 Osallisuus varhaiskasvatuksessa

Suomen Varhaiskasvatuslaki (540/2018) 20§ turvaa lapsen mahdollisuuden osallistua ja vaikuttaa häntä itseään koskevissa asioissa. Vasun perusteet (2018) määrittelevät osallisuuden osaksi inklusiivista toimintakulttuuria, jossa osallisuus nähdään varhaiskasvatuksen, lapsen ja perheen keskinäisenä toimintamallina. Jokaisella tulee olla mahdollisuus vaikuttaa ja osallistua toiminnan suunnitteluun, toteutukseen, arviointiin ja kehittämiseen (Opetushallitus 2018).

Osallisuuteen myönteisesti vaikuttaa Turjan (2011) mukaan yksilön vapaaehtoisuus sekä tunne ja tietoisuus omasta osallistumisesta (Turja 2011, 29). Ylhäältä päin asetettu toiminta ja siihen osallistuminen ei takaa kokemusta osallisuudesta, mutta lapsen kokema ilo ja innostuminen antaa viitteitä osallisuudesta, jolloin myös olosuhteet oppimiselle ovat otolliset. Osallisuuden kokemukset ovat hyvin yksilölliset ja osallisuus pitää sisällään myös luvan tilanteesta pois vetäytymiseen. (Leinonen 2020.)

Turjan (2011) näkemyksen mukaan osallisuus lapsella muodostuu tiedon, toiminnan ja tunteen osa-alueista. Osa-alue tieto tarkoittaa olemassa olevaa tietoa maailmasta, yhteisöstä ja toimintaympäristöstä, sekä tarjottua tietoa osallisuuden mahdollisuuksista. Tieto on tavassa kasvattaa, ohjata, opettaa ja hoivata. Se on osa jokapäiväistä arkea. Osa-alue toiminta tulee osallisuuden mahdollistavista interventioista. Nämä käytänteet ja toimintamallit käytännössä mahdollistavat tunne-osa-alueen täyttymisen ja lapsen kokemuksen omasta osallisuudestaan toiminnan kaikissa vaiheissa. Osallisuus tieto-, toiminta- ja tunnetasoilla perustuu ihmisen perustarpeiden täyttämiseen ja täyttämisen mahdollistavien prosessien hallitsemiseen. (Turja 2011, 30.)

Osallisuus lapselle on tunnetta ja kokemus yhteenkuuluvuudesta ja hyväksytyksi tulemisesta juuri sellaisena kuin on. Päiväkodissa on monia osallisuuden maailmoja, jotka mahdollistavat lapsen aktiivisen toimijuuden. Erilaiset leikit ja pelit luovat maaperän lapsen osallistumiselle ja osallisuuden kokemiselle. Osallisuuden kokemuksia tarjoavat valinnan mahdollisuudet sekä kokemukset päätöksentekijöinä. (Virkki 2015, 104–105.) Osallisuus vaatii toteutuakseen lapsen ja aikuisen välisen luottamuksen, jonka taakse on rakennettu hyvän lapsuuden perusta: fyysinen ja henkinen turvallisuus, läheisyys, lämpö sekä oikeus ja mahdollisuus olla vaikuttamassa itseään koskevissa asioissa. Ohjaavien asiakirjojen ja lakien tehtävänä on turvata osallisuutta mahdollistavat rakenteet. Rakenteilla saadaan paikallisesti toimiville varhaiskasvatuksen yksiköille periaatteellinen ja lähtökohtainen tasavertaisuus. Kuitenkin kirjallisuudessa ja tutkimuksissa on todettu osallisuuden olevan vahvasti kytköksissä toimintakulttuuriin, jonka lähtökohta on varhaiskasvatuksen ammattiyhteisön asenteissa, kokemuksissa ja ammatillisessa osaamisessa. Ratkaisut ja toimintamallit osallisuuden toteutumisen taustalla ovat vaativat tiedostamista ja osallisuuden pedagogiikan näkyväksi tekemistä (Leinonen 2020.)

Osallisuus on Vasun (2018) mukaan periaate, johon pohjataan varhaiskasvatuksen lasta kunnioittava, tasa-arvoinen ja lapsen aktiivista toimijuutta edistävä tapa toimia (Opetushallitus 2018, 30). Nivala ja Ryyänen (2019) pohtivat osallisuutta varhaiskasvatuksessa ja riskiä sen soveltamisen kapea-alaistumisesta. Pyrkimyksessä täyttää toimintaa ohjaavat normit, uhkaa osallisuusaatteesta ja toiminnasta tulla tavoitetila ja ulkoisesti toteutettu vaade. Toisaalta osallisuuden juurruttaminen sosiaalipedagogisen osallisuusymmärryksen kautta mahdollistaisi osallisuuden sosiaalisen ulottuvuuden korostamista: lasten toimintaa yhdessä ja vastavuoroisen vuorovaikutuksen ilmapiirissä. (Nivala & Ryyänen 2019, 238–239.)

Päiväkodin aloitus alle kolmevuotiaalle lapselle voi olla hänen suurin elämänmuutoksensa, ja siihen liittyvät tiedostettavat haasteet pohjautuvat lapsen ikäkauden mukaiseen psyykkis-kognitiiviseen sekä sosiaaliseen kypsyttömyyteen (Rintakorpi 2020). Alle kolmevuotiaan osallisuuden arvioiminen voi olla

haastavaa, sillä viitteet lapsen kokemuksista ja ajatuksista vaatii lapsen olemuksen, elekielen ja ikäkaudelle tyypillisen puheen tulkitsemista. Laajempaa kuvaa tarkastelemalla lapsen kehittyminen on kytköksissä yhteiskunnallisesti ja kulttuurillisesti eri ikäkaudelle tarkoitettuihin instituutioihin; yksilön kehittyminen on osallisuutta näissä instituutioissa. Alle kolmivuotiaan kehitys yhteiskunnan näkökulmasta tapahtuu varhaiskasvatuksen instituutioon osallistumalla, joka taas yksilön näkökulmasta pitää sisällään monia eri toimintoja, joihin osallistuminen ei ole sama asia kuin niissä osallisuuden kokeminen. (Rintakorpi 2020; Turja 2011, 26.)

Leinosen (2020) mukaan lapsen osallisuus on viimekädessä yksilön henkilökohtainen kokemus toiminnan merkityksellisyydestä päiväkotiarjen tilanteissa ja kohtaamisissa. Lasten osallisuuden muodostumista varhaiskasvatuksen ammattihenkilöiden näkökulmasta tehdyssä tutkimuksessa selvisi, että lähtökohta lasten osallisuudelle koetaan tärkeäksi koskevan varhaiskasvatuksen koko arkea; perustoiminnoista pedagogisiin tuokioihin ja ohjatuista ulkoilutoiminnoista vapaisiin hetkiin ja leikkeihin. Kuitenkin varhaiskasvatuksen ammattihenkilöt kokivat lasten osallistumismahdollisuudet toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin haasteelliseksi. Lasten osallisuuden esteenä olivat mm. monenlaiset rakenteelliset seikat ja rutiinit. (Leinonen 2020.)

Pienten lasten osallisuuden kokemukselle tyypilliset piirteet päiväkotiryhmässä ovat Leinosen (2020) mukaan:

1. Lapsen oikeus iloita itsestään ja kokea oma toiminta ryhmässä merkitykselliseksi
2. Lapsen oikeus tarpeiden täyttymiseen, jolloin kasvattajat huolehtivat ensisijaisesti lapsen perustarpeisiin vastaamisella ja lapsen tarpeeseen tulla kuulluksi ja huomioiduksi
3. Lapsen mahdollisuus oppia tuettuna ja aikuisen turvassa. Turvallisuuden tunne on keskeistä, jotta lapsi kokee mahdolliseksi osallistua sekä tuoda

esille omia aloitteitaan ja näkemyksiä. Lisäksi oppimiseen kuuluva harjoittelemisen, epäonnistuminen ja niistä johtuvien tunteiden kohtaaminen aikuisen tuella ja läsnäololla turvattuna.

4. Lapsen omat vaikutusmahdollisuudet ja riittävä tuki ohjata lasta niiden käyttöön. Riittävällä tuella tarkoitetaan sitä, että lapsen valinnan ja vaikuttamisen tukemisen lisäksi häntä autetaan ymmärtämään merkityksiä, joita omat valinnat tuottavat hänelle itselleen ja muulle ryhmälle.
5. Lapsen omatoimisuuden harjoittelu ja sen tukeminen. Lapselle mahdollistetaan omien taitojen harjoittelu ja oman pystyyden kokeminen, mutta häntä ei jätetä yksin taitojen rajallisuuden edessä.
6. Lapsen vastuuseen kasvaminen, jolloin yhdessä kasvattajien ja toisten lasten kanssa opetellaan omien valintojen, päätösten sekä toimien seuraukset itselleen ja toisille, sekä vastuun ottaminen niistä. Lapsen ympäröivään ympäristöön ja yhteisöön liittyvän ymmärryksen ja tulkitsemisen tukeminen, johon kiinteästi kuuluvat lapsen lisäksi päiväkotia, kotia ja lapselle tärkeitä muut toiminnot ja ihmiset niissä. (Leinonen 2020.)

Alle 3- vuotiaiden lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa perustuu sekä lapsen ja aikuisen että yksilön ja ryhmän väliseen vuorovaikutukseen päiväkotiarjen kohtaamisissa eri toiminnoissa, valintatilanteissa ja yhteiseen toimintaan vaikuttamisessa. Lapsen oikeus perustarpeidensa täyttämiseen, omasta toiminnastaan iloitsemiseen sekä voimaantumiseen, omatoimisuuteen tukemiseen ja omasta toiminnasta vastuuseen kasvamiseen kasvattavat lasta yksilönä osaksi yhteisöä. (Leinonen 2020.) Näillä edistetään sekä yhteenkuuluvuuden tunnetta että lapsen oman toiminnan merkityksellisyyden kokemista. Mielekkäät osallistumisen mahdollisuudet tuovat lapset luontevasti mukaan vaikuttamaan toimintaan, päättämään yhteisistä asioista ja niiden tavoista sekä tavoitteista (Nivala & Ryyänen 2019, 239.)

3 Leikki varhaiskasvatuksessa

Lapsella on perustavanlaatuinen oikeus leikkiin (Unicef 2020; Varhaiskasvatuslaki 540/2018). Suomen varhaiskasvatuslaki (540/2018) 3§ ja Vasu (2018) painottavat lapsen kasvun, kehityksen ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ylläpitämisessä ja kehittämisessä pedagogiikkaa, jonka tavoitteet ovat kytköksissä lapsen leikkiin, liikkumiseen, taiteisiin sekä kulttuuriperinteisiin pohjaavassa toiminnassa. Leikki oppimisympäristönä määritellään Vasun (2018) perusteissa varhaiskasvatuksen toimintakulttuuriin ja sitä ohjaaviin periaatteisiin. Leikin arvo ja merkitys on suomalaisen varhaiskasvatuksen perustuksissa, jota kuitenkin uhkaa monien mahdollisuuksien katoaminen itsestäänselvyytensä vuoksi (Ahonen 2017, 90). Sekä Vasussa että Varhaiskasvatuslaissa tunnustetaan leikin merkitys äärimmäisen arvokkaana osana lapsen elämää myönteisinä oppimiskokemuksina ja terveen minäkuvan kehittymisen tukena (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 3§; Opetushallitus 2018, 29, 16).

Leikki ilmiönä on kaiken kattavan määrittelyn ulottumattomissa. Leikistä keskustellessa voi olla tarpeellista määritellä tarkastelun näkökulma. Kallialan (2008) mukaan yksi leikin ymmärtämisen näkökulma on sen luonne vuorovaikutuksellisenä tilana. Leikkitoimintoja voidaan luokitella monella tavalla, kuten lapsen kehityskaudelle tyypillisen leikin jaottelulla. Lapsen kehityskausilähtöisen luokittelun mukaan varhaisin leikin muoto voidaan sijoittaa varhaisen vuorovaikutuksen vaiheeseen, jolloin vauva oppii tunnistamaan hymyn ja vastaamaan siihen. Tästä seuraa esineleikki ja erilaiset kuvitteluleikit symboli- ja roolileikin keinoin. Vaihtoehtona vaiheistetulle leikin kehittymiselle varhaislapsuudessa voidaan luoda käsitys leikistä vuorovaikutuksellisenä tilana, jolloin lapsi opettelee ja oppii yhteistoiminnan perusteita, kuten jakamista ja vuorottelua. (Kalliala 2008, 40-41.) Leikki luo lapselle toimintaympäristön, jossa hänen on mahdollista tehdä omia päätöksiä ja valintoja (Virkki 2015, 92).

Ahosen (2017) mukaan varhaiskasvatuksen tulee rakentua leikkiin kannustavasta yhteisöstä, joka tunnistaa ja tunnustaa leikin kasvuille mahdollistavat suo-

tuiset olosuhteet, sekä leikkiä rajoittavat tekijät. On tärkeää herättää keskustelua siitä, onko ammattikasvattajien toiminta ja toiminnan mahdollistavat rakenteet yhdensuuntaiset Vasun (2018) ja Varhaiskasvatuslain (2018) kanssa. Merkittävää on myös lisätä tietoisuutta aikuisen roolin keskeisestä merkityksestä lasten leikeissä; toimintaa, jolla on mahdollista päästä lähemmäksi lapsen kokemusmaailmaa. (Opetushallitus 2018, 30; Ahonen 2017, 90–91.)

3.1 Alle 3-vuotiaan leikki ja varhaiskasvatuksen ammattihenkilön rooli

Leikkiessään lapsi luo tiedostamattaan omaa identiteettiään ja suhdettaan ympäröivään maailmaan. Oma rooli leikkiessä konkretisoituu tutkimisen, kokeilun ja erilaisten vuorovaikutuksellisten keinojen kautta. (Helenius, Hintikka & Väänänen 2004, 25–30.) Leikin kehittyessä lapsi oppii jäsentämään ympäristöään. Hän omaksuu välittömien aistimusten lisäksi omien havaintojen ja pysyvien aika- sekä paikkarakenteiden kautta jäsentyneempää kuvaa itsestään suhteessa ympäristöönsä ja muihin ihmisiin. Painopiste alle kolmevuotiaan lapsen leikeissä esine- ja erilaisissa sormi-, käsi-, laulu- ja sylittelyleikeissä (Reunamo 2020; Helenius & Lummelahti 2013, 61). On hyvin yksilöllistä, kuinka lapset kehittyvät eri leikin muotojen käyttöön (Reunamo 2020).

Esineleikki syntyy, kun lapsi tutkii ja kokeilee esinettä tai materiaalia. Hän kokeilee ja luo esineelle erilaisia tarkoituksia ilman, että toiminta etenee tarinalliseksi. Leikkiessään alle 3-vuotias lapsi uppoutuu, i. syventyy, toimintaan. Vastaavalaisesta toiminnasta puhutaan prosessiin sitoutumisena, jolla on tutkittu olevan merkittävä vaikutus lasten oppimiseen ja uuden omaksumiseen. Alle 3-vuotiaiden lasten syventymistä esineleikkeihin pidetään hyvänä pohjana mm ajattelu- ja päättelytaidon kehittymiselle (Reunamo 2020).

Mary Sheridanin (2011) näkemys leikistä avaa sen monitahoista ilmiötä kolmesta näkökulmasta; *leikki käyttäytymisenä, leikki prosessina ja leikki pyrkimyksenä toimintaan*. Se, kuinka leikki poikkeaa lapsen muista toiminnoista, perustuu toiminnan luonteeseen pyrkiä tiettyyn toimintaan tietyllä tavalla (Sheridan,

2011, 5.) Leikkiä tuleekin tarkastella moninaisena toimintona, jossa varhaiskasvatuksen ammattihenkilöllä on merkittävä rooli leikkirauhan turvaajana, leikkiin osallistujana sekä leikissä myönteisten keskinäisten suhteiden syntymisen tukijana (Helenius & Lummelahti 2013, 56–57).

Leikki lapsen käyttäytymisenä voidaan nähdä lapsen toiminnaksi kuvitteellisissa tilanteissa (Sheridan 2011; Helenius & Lummelahti 2013, 61) ja määritellään toiminnaksi, johon lapsi on henkisesti ja fyysisesti sitoutunut, joka täten tuottaa merkittävää iloa sekä tyydytystä. Lapsen leikki on vapaaehtoista, lapsesta itseltään lähtevää ja tahtotilaltaan tunnetta tavoittelevaa, jonka arvo piilee prosessissa ei niinkään lopputuloksessa. (Sheridan 2011, 4–7.) Varhaiskasvatuksen ammattihenkilön rooli erityisesti pienempien lasten leikissä on merkityksellinen. Lasten tiedetään elävän hetkessä ja heidän herkkyytensä tarttua leikkiin hyötyä varttuneemman läsnäolosta, yhteisenä leikkitoimintana. (Helenius & Lummelahti 2013, 61.)

Sheridanin (2011) mukaan lapsen kehitykselle tärkeä leikin osa-alue on *pyrkimys leikkiin*; lapsen oma toiminta ja toiminnan merkityksellisyys leikissä. Tämän toteutuminen vaatii lapselta tutkimista ja oman toiminnan kokeilemistä suhteessa ympäristöön. Ympäristöstä saadun palautteen avulla lapsi oppii omaa ja oman toiminnan suhdetta toisiin sekä ympäristöön. Tällä on suuri vaikutus lapsen kehitykseen. (Sheridan 2011, 4–7.)

Leikki prosessina avaa ymmärrystä leikin merkityksestä lapsen arjessa. Leikki ei välttämättä vaadi tiettyä aikaa ja paikkaa toteutuakseen, vaan leikki tapahtuu lapsesta käsin riippumatta ajasta ja paikasta. Aika ja paikka voivat luoda struktuuria leikkiin ulkoisilla vihjeillään, kuten leluilla, mutta lähtökohdaksi leikille riittää lapsi. Sheridan (2011) kuvaa leikkiä prosessina, jossa lapsi kulkee omien toiveiden ja tarpeiden mukaan. Käytännössä tämä voi näyttäytyä lapsen leikistä poistumisena ja uudelleen liittymisenä useita kertoja leikin aikana. Leikkiprosessille kriittinen hetki on lapsesta lähtevät pyrkimykset osallistua, liittyä leikkiin tai aloittaa se. Sheridan kirjoittaa signaaleista, jotka ilmentävät lapsen pyrkimystä. Mikäli signaaliin ei reagoida tai lapsi ei saa siihen vastinetta ympäristöltään, pyrkimys leikin suhteen loppuu. (Sheridan 2011, 7–8.) Kasvattajan sensitiivisyys

luo lähtökohdat lasten leikkisignaalien tunnistamiseen ja huomioimiseen sekä sitä kautta leikin tarkoituksenmukaiseen tukemiseen. Kallialan (2008) mukaan kasvattajalla lasten leikeissä on kolme roolia; edellytysten luoja, osallistuja ja havainnoitsija (Kalliala 2008, 50–56.)

Kokonaisuudessaan alle 3-vuotiaan leikille tyypillistä on aikuisen tuki leikin aloituksessa, sovittelussa ja leikin jatkamisessa. Kasvattajan rooli lapsen leikissä mahdollistaa leikkiin syventymistä ja sitoutumista (Reunamo 2020). Pienet lapset leikkivät aluksi tietämättään esimerkiksi aikuisen hyppyttäessä ja loruttaessa. Pian lapsi oppii tapoja leikin aloitukseen, mutta vielä pitkälti alle kolmevuotiaan lapsen leikit ovat häntä itseään vanhemman henkilön kanssa toteutettua yhteistä toimintaa. Aikuinen toimii tiedon välittäjänä ja näin auttaa kuvitteellisten tilanteiden luonnissa. (Helenius & Lummelahti 2013, 60–63.) Alle 3-vuotiaiden leikkikulttuuri kehittyy varhaiskasvatuksen ammattihenkilön tarjoaman tuen myötä muokkaamalla leikkiympäristöä lasten aloitteiden ja toiveiden mukaisesti ja erityisesti kanssalleikkimällä lasten kanssa. Merkityksellistä leikin tukemisessa on ymmärtää mitä leikki on ja mitä mahdollisuuksia se sisältää. (Ahonen & Roos 2021, 91.) Varhaiskasvatuksen ammattihenkilön ammatillinen haaste tukea leikkiä kulminoituu leikin moninaisuuteen: varjella leikin vapaaehtoisuutta ja vastavuoroisuutta, lisätä tyydyttävyyttä ja leikin kestoa unohtamatta kuitenkin antaa lasten hallita ja ohjata leikkiä. Haastetta voi helpottaa selkeyttämällä roolia, jota varhaiskasvatuksen ammattilainen kulloinkin toteuttaa: edellytysten luoja, havainnoitsija vai osallistuja. (Ahonen & Roos 2021, 50.)

3.2 Omaehtoinen leikki varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä

Leikkiä käsittelevissä tutkimuksissa ja keskusteluissa leikin muoto määritellään: omaehtoinen tai vapaa (*engl.* spontaneous) vai ohjattu leikki (Sheridan 2011, 6). Vapaa leikki Rutasen (2009) mukaan voidaan nähdä lapsen toiminnan sisällön vapautena, joka näyttäytyy käytännössä toiminnan vapautena kasvattajien ohjeista, teemoista ja rajoituksista (Rutanen 2009, 208–210). Vasussa (2018) sanotaan leikin olevan lapselle merkityksellistä toimintaa itsessään (Opetushallitus 2018), jossa vapaa muoto mahdollistaa lapselle itsenäisen toiminnan,

hallinnan ja ohjauksen kokemuksen sekä tunteen oman oppimisen ohjaamisesta (Wood 2014).

Helenius, Hintikka ja Väänänen (2004) kirjoittavat omaehtoisen leikin olevan luovaa toimintaa, johon lapset tuottavan sisällön ja muodon. Omaehtoinen leikki on lasten tulkintaa arjesta. Toiminnan sisältö tukee lapsen eheän identiteetin kehittymistä kolmesta leikin osa-alueen näkökulmasta: *Minä olen* -osa-alue kehittyy leikissä, kun lapsi leikkiessään saa myönteisiä kokemuksia. Myönteiset kokemukset ovat yhteydessä hyväksytyksi tulemiseen niin onnistumisten kuin pettymysten käsittelyssä. On tärkeää, että tunnekokemukset käsitellään, jotta tunne-elämä voi rakentua leikissä. Leikki-ilo synnyttää motivaation uuden oppimiseen. (Helenius, Hintikka & Väänänen 2004, 41–45, 25–30.)

Toinen osa on *minä osaan* -osa-alue. Leikissä lapsen on mahdollista kuvitella osaavansa melkein mitä vaan ja sitä myöten harjoitella, oppia ja voimaantua omasta toiminnastaan. Kolmas *minulla on* -osa-alue syntyy turvallisessa toimintaympäristössä, johon aikuiset keskeisesti kuuluvat. Aikuisten kannustavat ja rohkaisevat viestit leikkivälle lapselle kertovat aikuisen suhtautumisesta ja asenteista leikkiä kohtaan. Leikki on lapselle tärkeää, joten leikin tulee olla myös aikuiselle tärkeää. Ilman kannustavia viestejä lapsen leikki voi tukahtua. (Helenius ym. 2004, 25–30.)

Leikin muoto omaehtoisena toimintana pitää sisällään käsityksen leikin vaiheista ja leikin tarkoituksesta lapsen toiminnassa. Leikki toimintana on suorassa yhteydessä lapsen kokonaisvaltaiseen kasvuun, kehitykseen ja hyvinvointiin. Leikin eri muodot vaihtelevat lapsen ikäkaudenmukaisen kehityksen mukaisesti, mutta kaikille ikäkausille yhteistä leikissä on se, että lapsi leikkii, kun hän kokee leikin jollakin tapaa itselleen merkitykselliseksi (Helenius ym. 2004, 54).

4 Aikaisempia tutkimuksia ja selvityksiä liittyen osallisuuteen ja leikkiin varhaiskasvatuksessa

Osallisuutta on tutkittu eri varhaiskasvatuksen konteksteissa. Osallisuuden tutkimuksen yksi merkkitekijä Leena Turja (2011) on tutkimuksellaan *Lapset osallisina – kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria* avannut osallisuutta varhaiskasvatuksessa. Tutkimuksessaan Turja avaa osallisuuden merkitystä yksilöllisen ja yksilönä yhteisöön kasvun alueena sekä pyrkii tutkimuksessaan määrittelemään osallisuuden monitahoista ilmiötä. Turjan tutkimustyö luo perustan osallisuuden ymmärtämiselle yksilön, yhteiskunnan ja yksilön valtasuhteiden sekä osallisuuden kokemuksen eri tasoilla. (Turja 2011.)

Päivi Virkki (2015) tutkimuksessaan *Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä* pohtii millaisia ovat lasten ja päiväkodin aikuisten kokemukset lasten toimijuudesta ja osallisuudesta päiväkodin eri toiminnoissa. Tulosten mukaan toimijuuden ja osallisuuden taso riippuu siitä, millaiseksi heidän toimintansa mahdollistuu. Tutkimustulosten pohjalta Virkki loi osallisuuden abstraktin mallin, joka koostui neljästä eri ulottuvuudesta; 1. Lapset kasvattajien toiminnan kohteina, 2. Lapset ympäristöstä ohjautuvina toimijoina, 3. Lapset yhdenvertaisina toimijoina toistensa ja kasvattajiensa kanssa sekä 4. Lapset omaehtoisina toimijoina. Tutkimuksen mukaan lapsille merkitykselliset kokemukset varhaiskasvatuksessa ovat leikki, ihmissuhteet ja toimintaympäristö. (Virkki 2015, 132–133.)

Elina Stenvallin (2020) selvitys lasten ja nuorten osallisuudesta koskevaan tutkimukseen *Osallisuutta ja osallistumista – Osa 1: Osallisuuden lähtökohdat kansallisessa lapsistrategiassa* arvioi lasten ja nuorten osallisuutta koskevaa tutkimustietoa ja kokoaa siitä oleellisimmat havainnot kansalliseen lapsistrategian pohjatyöhön. Selvityksen mukaan osallisuus tulee ottaa keskeiseksi arvoksi läpi leikaten yhteiskunnan eri sektorit ja toimintaympäristöt. Selvityksen tavoitteena on edistää lasten osallisuutta luoden tapoja tukea osallisuutta vahvistavia toimintamalleja. (Valtioneuvosto 2020.)

Päivi Lehtisuo ja Tiia Leppänen tutkivat vuonna 2017 opinnäytetyössään Arvostettu leikki ja leikkiaika lastentarhaopettajien näkemystä leikin merkityksestä lapselle ja leikkimiseen käytettävää aikaa ja läsnäoloa. Heidän tutkimuksensa mukaan lastentarhaopettajien näkemykset korostavat leikkiajan tarpeellisuutta ja hyödyllisyyttä lapsille varhaiskasvatuksen arjessa. Tuloksista saattoi päätellä lastentarhaopettajalla ja leikkiympäristöllä olevan merkittävä vaikutus leikkiin. (Lehtisuo & Leppänen 2017.)

Suvi Kettumäki (2017) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan ”Leikki lasten valtastrategioiden harjoittelukenttänä” leikkiä ja siinä tapahtuvaa lasten keskinäistä vuorovaikutusta ja erilaisten valtastrategioiden käyttöä. Tutkimuksen mukaan lasten leikissä tapahtuvia valtastrategioita olivat leikin johtaminen, leikkineuvottelu ja kieltäminen. Johtaminen leikissä mahdollisti lasten leikkiin sitoutumisen ja leikin rikkaan sisällön. Leikkineuvottelujen myötä lapset yhdessä kehittivät leikkiään eteenpäin, kun taas kieltämisen tapauksessa leikkitoiminta tyssäsi ja vähensi merkittävästi lasten mahdollisuuksia tuottaa leikille uusia sisältöjä. (Kettumäki 2017.)

5 Opinnäytetyön tavoitteet

Varhaiskasvatukseen sijoittuva osallisuuden tutkimus avaa ymmärrystä monitahoisesta ilmiöstä ja perustavanlaatuisesta olemisen, osallistumisen ja vaikuttamisen tilasta. Osallisuuden noustessa keskeiseksi arvoksi lapsia koskevassa yhteiskunnallisessa keskustelussa ja päätöksenteossa, on tärkeää arvioida tutkittua tietoa osallisuudesta yhdessä lapsille luonnollisen ympäristön, leikin, kanssa (Stenvall 2020; Kalliala 2008). Lisäksi kansallisen lapsistrategian valmistelussa on tiedostettu tarve aikuisten ymmärryksen vahvistamiselle lasten osallisuuteen liittyen: ymmärrystä lasten osallisuudesta, aikuisten prosesseista, vastavuoroisuudesta sekä uudentlaisista tavoista ymmärtää lasten osallisuutta. (Stenvall 2020.)

Tutkimustehtäväni on jäsentää ja tuottaa tietoa alle kolmevuotiaiden lasten osallisuudesta omaehtoisessa leikissä varhaiskasvatuksessa; mistä osallisuus kumpuaa ja kuinka se ilmenee, sekä mitä varhaiskasvatuksen henkilöstön tulee ymmärtää osallisuudesta ja lapsen kehityksestä kyseisenä aikana. Lisäksi tutkimuksella pyritään luomaan käsitys siitä, kuinka kaikki tämä voi palvella kokonaisvaltaista ja perusteltua varhaiskasvatuspedagogiikkaa alle kolmevuotiaiden ryhmässä.

Opinnäytetyö vastaa seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Miten osallisuus toteutuu alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä varhaiskasvatuksessa?
- 2) Kuinka varhaiskasvatuksen ammattihenkilö voi tukea osallisuutta alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä varhaiskasvatuksessa?

Tutkimus toteutetaan kuvailevan kirjallisuuskatsauksen keinoin. Opinnäytetyön tavoitteena on rakentaa kokonaiskuvaa osallisuudesta ja se tukemisesta alle 3-

vuotiaiden omaehtoisessa leikissä ja tunnistaa aihealueeseen mahdollisesti liittyviä ongelmia (Salminen 2011, 3). Aineisto analysoidaan aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä, jonka tukoksena kootaan tutkimuskysymyksiin vastaava teoreettinen malli (Sarajärvi & Tuomi 2018).

6 Kuvaileva kirjallisuuskatsaus laadullisen tutkimuksen menetelmänä

Tutkimusmetodina laadullinen tutkimus pyrkii ymmärtämään ja selittämään tutkittavaa kohdetta jäsentämällä aineiston sisältöä huomioimalla niin sanottu inhimillinen näkökulma. Menetelmiä ja tapoja toteuttaa laadullista tutkimusta on monia, joista tutkimusta suunniteltaessa valitaan tutkimustehtävää ja tavoitetta palveleva vaihtoehto. Laadullinen kvalitatiivinen tutkimus ja määrällinen kvantitatiivinen tutkimus eroavat toisistaan muun muassa siten, että määrällinen tutkimus pyrkii keräämään faktaa ja määrällistä tietoa, jolla voidaan esittää yleistettävää tietoa tutkimuskohteesta. (Tuomi & Sarajärvi 2018; SurveyMonkey 2021.)

Laadullisen tutkimuksen tekemisen perinteissä on kirjoja, mutta kaikkia yhdistää suhde teoriaan ja teorian tietoon. Se, miten teoria ja teorian tieto määritellään, voi vaihdella kontekstista riippuen. Tuomi ja Sarajärvi (2018) määrittelevät teorian kirjassa Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi tutkimuksen viitekehykseksi, jolla pyritään kuvaamaan yleisiä käsityksiä tai eri tieteenalojen sisällä kehitettyjä tietojärjestelmiä. Teorialla viitataan myös tutkimuksen viitekehykseen, käsillä oleviin käsitteisiin ja niiden välisiin merkityssuhteisiin. Viitekehys käsitteellisenä kokonaisuutena voidaan jakaa kahteen osaan: tutkimusta ohjaavaan metodologiaan ja tutkittavasta ilmiöstä jo tiedossa olevaan teoriaan. Tutkimuksessa teorian tiedon tietoista käyttöä metodivalintoja, tutkittavan ilmiön teoriaa ja eettisyyttä pohtiessa, tulee perustella. (Tuomi & Sarajärvi 2018.)

Kirjallisuuskatsauksella pyritään luomaan tutkimusta jo tutkitusta aihepiiristä. Sen tarkoituksena on tuottaa arviointia ja uudelleen jäsentelyä aiemmasta tutkimuksesta. Parhaimmillaan se voi tuottaa tutkimustiedosta uutta tutkittua tietoa.

(Salminen 2011, 4–5.) Tutkimusmetodina kirjallisuuskatsaustyyppinä on lukuisia, ja juuri sopivan tutkimusotteen valitseminen perustuu tutkimustyyliin, käytettävien aineistojen ja tutkimuksen laajuuteen. Ominaista kirjallisuuskatsaukselle on teoriaorinetointunut laadullisen tutkimuksen luonne, jossa aineistonkeruuta edeltää tarkoituksenmukainen aineiston rajaaminen ja systemaattinen aineistohakuprosessi. (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2009.)

Opinnäytetyöni tutkimusmenetelmäksi valitsin kuvailevan kirjallisuuskatsauksen, sillä aiheena leikki ja osallisuus varhaiskasvatuksessa omina tutkimuskohteina olivat entuudestaan laajalti tutkittuja. Kuvailevalla kirjallisuuskatsauksella on mahdollista kuvata tutkittavaa ilmiötä laaja-alaisesti. (Salminen 2011, 6.) Tutkimuksen tavoitteena on kuvata osallisuutta omaehtoisessa leikissä ja jäsentää aihepiirin tutkimustietoa. Tästä syystä kuvaileva kirjallisuuskatsaus valitsemäni aihepiiristä on luonteva valinta. Lisäksi 1–3-vuotiaiden lasten osallisuuden tutkimuksessa on tilaa tehtyjen tutkimusten arvioinnille ja uudemman näkökulman esiintuomiselle. Niin kuin Vilka (2015) teoksessaan *Tutki ja Kehitä* viittauksessaan Alasuutariin (1994) kirjoittaa, ”on laadullisen tutkimuksen yksi tehtävä ja tavoite kyseenalaistaa ajassa kuluneita käsityksiä ja ajattelutapoja tuomalla uutta näkökulmaa ja arviointia aikaisemmin toteutetuista tutkimuksista” (Vilka 2015). Hyvin toteutettu kuvaileva kirjallisuuskatsaus mahdollistaa tutkimustiedon arviointia ja rajatun aihealueen kokonaiskuvan hahmottamista sekä aihealueeseen mahdollisesti liittyvien ongelmien ja haasteiden esille nostamista (Salminen 2011, 3).

7 Opinnäytetyön toteutus

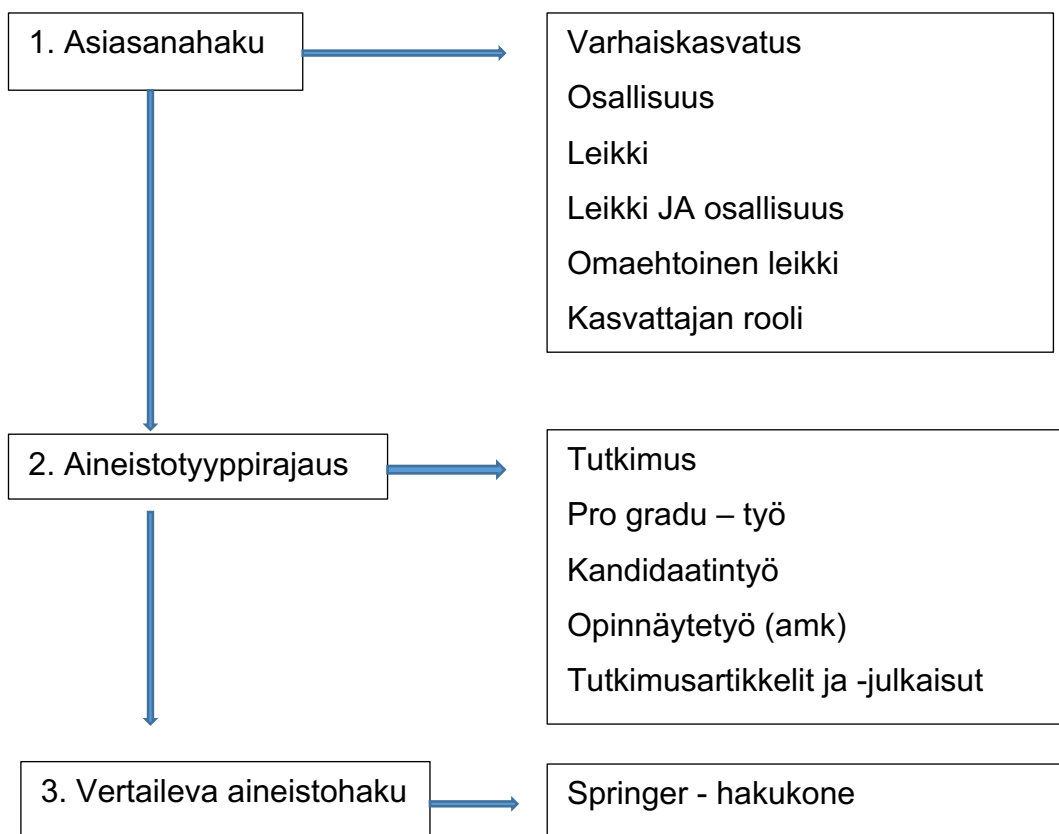
7.1 Tutkimusaineiston haku

Kirjallisuuskatsauksen aineistohaku kohdistuu jo olemassa olevaan tutkimustietoon (Salminen 2011, 4–5). Tutkimusaineistohaku kohdistui itselleni tuttuihin hakupalvelimiin, kuten Google Scholar ja Spinger. Google Scholarin käyttö mahdollisti erilaisten tieteellisten julkaisujen haun samalla hakusanalla monista eri lähteistä (Google 2021), ja käyttämiäni tietokantoja olivat Finna, Theseus, Jecer ja Helda. Sähköisen aineistohaun lisäksi suoritin manuaalista tiedonhakua käytössäni olevien tutkimusten lähdeaineistoista.

Aineistohaku alkoi Google Scholarin kautta suoritetusta hausta. Haku oli nelivaiheinen, jonka suoritin tutkimukselleni keskeisten hakusanojen eri yhdistelmillä (Kuva 1). Aineistohaku antoi viitteitä aiheeseen liittyvän tutkimusaineiston riittävydestä. Google Scholarilla suorittamani haun runsaista osumista valitsin primäärituloksia perehtymällä eri aineistojen tiivistelmiin. Tutkimuksia tarkemmin läpi käydessä kartoitin tutkimuskohtaisesti sisällön johdannosta, tutkimustehtävästä ja -kysymyksistä sekä tutkimuksen johtopäätöksistä omaa tutkimustani palvelevat vaihtoehdot. Tarkoituksena oli varmistaa tutkimukseni kannalta keskeisten tutkimusten määrä. Lisäksi tavoitteena oli saada tutkimuksia aiheesta niin, että sekä osallisuus ja leikki TAI jompikumpi ovat tutkimuksen kohteena. Tutkimukset, joissa käsiteltiin aikuisen rooli alle kolmevuotiaan lapsen leikissä, olivat myös opinnäytetyön kannalta keskeisiä.

Vertailevan aineiston hakua suoritin Google Scholarin lisäksi Springerin aineistosta. Springer on kattava tieteelliseen aineistoon keskittyvä julkaisija (Springer 2021). Tarkoituksena oli kartoittaa samoilla hakusanoilla suoritetun haun tuottama tutkimusten yhtäläisyyttä ja yhdenmukaisuutta. Hakusanoina toimivat varhaiskasvatus ja leikki, varhaiskasvatus ja osallisuus, varhaiskasvatus ja leikki ja osallisuus, sekä *childrens participation in early childhood education* ja *participation and play in early childhood education*. Vertaileva hakukierros tuotti riittävän määrän yhteneviä aineisto-osumia, joka vahvisti päätöstäni pidättäytyä tässä

vaiheessa tutkimustani jo valituissa yhdeksässä aineistossa. Kuvassa 1 havainnollistetaan aineistohakuprosessia (kuva 1).

Kuva 1. Tutkimusaineiston hakuvaiheet ja käytetyt hakusanat.

Aineistohakua toteuttaessa mukaan valitun aineiston objektiivisuutta, puolueettomuutta sekä tarkoituksenmukaisuutta on hyvä arvioida: kenelle ja miksi teksti on kirjoitettu (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2009, 113–114). Sisäänottokriteeristöön lukeutuivat aineiston laatu: tutkimus, tieteellinen julkaisu, pro gradu vai opinnäytetyötasoinen työ. Lisäksi sisäänottokriteerejä olivat suomen tai englanninkielinen ja alle 10 vuotta vanha julkaisu, maksuton käyttöoikeus, vastaa ainakin toiseen tutkimuskysymykseen TAI tuottaa merkittävää tietoa tutkimuskysymykseen. Aineistokeruun poissulkukriteerit olivat tutkimuksen tai julkaisun yli 10 vuoden ikä, käyttöoikeuden maksullisuus ja merkittävästi poikkeava sisältö tutkimuskysymykseen nähden.

7.2 Tutkimusaineiston kuvaus

Tutkimuksessani tarkempaan tarkasteluun päätyi neljä kappaletta vuonna 2016–2021 valmistuneita tutkimuksia, yksi pro gradu- tutkielma vuodelta 2016, yksi opinnäytetyö vuosilta 2018 sekä kaksi tutkimusartikkelia (Liite 1). Aineistoa kerätessä tutkimuksen kannalta tärkeäksi osoittautui molempien tai ainakin toisen tutkimuskysymykseen viittavan aihealueen laaja käsittely. Tutkimuskysymykseen suoraan kohdentuvia aineistoja löytyi niukasti, vaikka aiheena leikki sekä osallisuus oli laajalti tutkittuja. Tutkimuskysymykseen merkittävästi tietoa tuovia aineistoja sen sijaan enemmän, joista tarkempaan tarkasteluun päätyneet olivat julkaisuna tuoreita sekä aihetta relevantisti ja tarpeeksi laajasti käsitteleviä. Vaiheistetun tutkimusaineistohaun yhteydessä laadin aihepiirianalyysin, jossa kartoitin jokaisesta aineistooni valitsemastani tutkimuksesta tutkimuskysymystä vastaavan rajapinnan. Näin aineisto vastasi osallisuuteen, leikkiin ja varhaiskasvatuksen ammattihenkilön toimintaan liittyvään tiedontarpeeseen.

Aineistossa oleva tutkimus Osallisuus ja leikki varhaiskasvatuksessa – ”Leikitäisiin ja kaikki olis onnellisia!” (Kangas & Brotherus 2017) lasten osallisuudesta oma ehtoisessa leikissä tarjoaa tutkittua tietoa leikistä ja osallisuudesta, mutta kohderyhmä tutkimuksessa on 3–5- vuotiaat lapset. Väitöstutkimuksissa osallisuutta lähestytään sekä pedagogisen toiminnan prosessin että osallisuuden kulttuurin näkökulmasta. Molemmat tuottavat merkittävää tietoa alle kolmevuotiaan osallisuudesta ja varhaiskasvatuksen ammattihenkilön toiminnan merkityksestä siihen liittyen, sekä painottavat iän olevan lasten osallisuuden tutkimuksessa epäoleellinen seikka. Tutkimusartikkelit avaavat leikin merkitystä yksilönä kasvussa, joka tässä kohtaa linkitetään osallisuuden kautta tapahtuvaan kasvuun. Tutkimus ja pro gradututkielma korostavat muuten hyvin laajasti kaikissa aineistoissa esiintyvää vuorovaikutuksen merkitystä lasten leikissä ja alle 3-vuotiaan pedagogiikassa. Lisäksi yksi opinnäytetyö pureutuu seikkaperäisesti varhaiskasvatuksen henkilöstön rooliin lapsen omaehtoisessa leikissä. Opinnäytetyöni aineistoon päätyneet työt ovat listattuna taulukkoon 3 (Liite 1). Kokonaisuudessaan aineisto tarjoaa monipuolista tutkimustietoa alle 3-vuotiaiden lasten osallisuudesta varhaiskasvatuksessa toteutetussa omaehtoisessa leikissä.

7.3 Tutkimusaineiston analysointi

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus menetelmävalintana mahdollisti laajahkon tutkimuskysymysparin asettelun. Laadullisen aineiston analyysin tarkoituksena on jäsentää, selkeyttää ja yhtenäistää tutkittavaa aihepiiriä ja näin lisätä aineiston informaatioarvoa (Tuomi & Sarajärvi 2018). Tavoitteena oli tuottaa jäsenneltyä tietoa koskien alle kolmevuotiaan lapsen osallisuutta omaehtoisessa leikissä sekä varhaiskasvatuksen henkilöstön merkitystä sen tukemisessa. Tutkimusaineiston analyysi toteutettiin aineistolähtöisesti sisällönanalyysin keinoin. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä tutkittavaa ilmiötä kuvaava aineisto sanallistettiin luoden selkeä kuvaus tutkimuskohteesta. Sisällönanalyysin tarkoituksena on järjestää aineiston data tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta mitään tutkimukselle oleellista informaatiota. (Tuomi & Sarajärvi 2018.)

Tutkimusaineiston analyysi eteni vaiheistetun aineistohaun jälkeen aineistoon perehtymiseen ja pelkistettyjen ilmaisujen etsimiseen (reduointi). Aineiston reduoinnin voi toteuttaa tiivistämällä tai pilkkomalla osiin (Hiltunen 2021). Alasuutarin (2011) mukaan aineistolähtöistä sisällönanalyysiä voidaan hahmottaa kolmivaiheisesti; *Pilkkominen I. reduointi*, joka koostuu aineiston purkamisesta, tutustumisesta, järjestämisestä, koodaamisesta sekä niiden vertailusta, yhdistämisestä ja erittelystä. *Käsitteellistäminen I. klusterointi*, joka pitää sisällään kategorioiden ja alakategorioiden muodostamisen. *Uudelleen kasaaminen I. abstrahointi*, jolloin hahmotetaan linkityksiä kategorioiden välillä, sekä esimerkkitapausten auki kirjaaminen. Lopuksi analyysi kirjataan tekstimuotoon. (Alasuutari 2011.)

Pelkistettyjen ilmaisujen etsiminen toteutettiin eri värisillä korostuskynillä ja post-it -lapuilla. Tämän jälkeen pelkistetyt ilmaukset listattiin ja läpikäytiin kartoittaakseni samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Tämän jälkeen pelkistetty aineisto ryhmiteltiin ja yhdisteltiin niin, että saatiin luotua aineistosta alaluokat ja pääluokat (klusterointi). Kuvassa 2 Tuomi ja Sarajärven (2018) mallia mukaillen havainnollistettu aineistoanalyysipolku (Kuva 2).

Kuva 2. Aineistoanalyysipolku mukailten Tuomi & Sarajärvi (2018).

Aineiston pelkistämisen ja pelkistettyjen ilmaisujen listauksen sekä ryhmittely ja luokittelu suoritettiin toistuvasti aineiston laajuuden takia. Tämän jälkeen aineistosta luotiin tutkimuskohdetta kuvaava kokoava käsittekokonaisuus, josta enemmän luvuissa 8 tulokset ja 9 johtopäätökset.

Seuraavassa on kuvattu taulukoiden (taulukko 1) aineistoanalyysin tuotoksia osallisuudesta alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä ja varhaiskasvatuksen ammattihenkilön mahdollisuuksia tukea osallisuutta omaehtoisessa leikissä. Taulukko 1 kuvaa pientä osaa analyysissä poimittuja alkuperäis- ja pelkistettyjä ilmauksia.

Alkuperäisilmaukset	Pelkistetyt ilmaukset
"Lapset olivat kompetentteja käyttämään valtaa ja tekemään leikkiä koskevia valintoja rutiinien ja sääntöjen rajoissa (Kangas & Brotherus 2017)."	Lapset osaavina päiväkotilaisina.
"Lasten mahdollisuudet tulla kuulluksi rajoittuvat suurilta osin omaehtoisien leikin toimintoihin (Kangas 2016)."	Kuuleminen ja kuulluksi tuleminen varhaiskasvatuksessa.
"Toimijuus edellyttää leikin kontekstissa sen, että toiset lapset hyväksyvät leikin toteuttamisen tavat (Varpanen 2018)."	Toimijuuden tunnustaminen ja käyttäminen.
"Leikin pedagogiset ohjaustavat kiteytyvät erilaisina ohjaustyyppinä. Moniulotteinen ohjaaja soveltaa ohjaustaan joustavasti ohjaustavasta toiseen mahdollistaen aloitteiden sensitiivisen tunnistamisen ja niihin vastaamisen (Syrjämäki 2019)."	Sensitiivinen ohjaus mahdollistaa leikissä vastavuoroista vuorovaikutusta.
Osallisuus projektituontaisissa toimintamalleissa, kuten leikki, hyötyy pedagogisen dokumentoinnin mahdollistavasta muisteluyöstä (Wekström, Lastikka, Karlsson & Pöllänen 2021)"	Pedagoginen dokumentointi osallisuuden tukemisessa.
"Lasten osallisuuden mahdollisuuksia ja haasteita määrittävät omaehtoisessa leikissä päiväkodin kulttuuriset rutiinit, kuten leikkiaika, ja aika-tilapolut eli päivärytmi (Kangas & Brotherus 2017)"	Osallisuus omaehtoisessa leikissä on sidoksissa päiväkodin toimintakulttuuriin

Taulukko1. Otos aineistoanalyysin ensimmäisestä vaiheesta.

Aineistoanalyysin redusointivaihe toteutettiin useammassa osassa. Redusointivaiheen myötä hahmottui aihetta eri näkökulmista lähestyneiden tutkimusten samankaltaisuudet. Luokitteluvaiheessa samankaltaisuudet tuottivat tulokulmat opinnäytetyöni tutkimustehtävälle. Taulukko 2 kuvaa aineistoanalyysin klusterointivaiheesta koostettua otosta osallisuudesta ja sen tukemisesta alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä varhaiskasvatuksen.

Alaluokka	Yläluokka	Pääloukka
<ul style="list-style-type: none"> - Lapsen tunteminen - Lapsen kuunteleminen - Erilaisten ilmaisutapojen tunnistaminen ja tunnustaminen 	Lapsen kohtaaminen	Läsnäolo
Alaluokka	Yläluokka	Pääloukka
<ul style="list-style-type: none"> - Leikille turvallinen ilmapiiri - Leikille varattu aika ja tila - Tilan muokattavuus - Leikkitarvikkeiden saavutettavuus 	Leikin fyysinen ja psyykinen ympäristö	Ympäristö leikin mahdollistajana
Alaluokka	Yläluokka	Pääloukka
<ul style="list-style-type: none"> - Leikkiin mukaan meneminen - Leikin havainnointi - Leikin dokumentointi - Leikin rikastuttaminen ja muistelu 	<ul style="list-style-type: none"> - Leikin ohjaaminen - Leikin valvominen 	Varhaiskasvatuksen ammattihenkilön rooli leikissä
Alaluokka	Yläluokka	Pääloukka
<ul style="list-style-type: none"> - Lapset osaavina päiväkotilaisina - Aloitteiden ja toiveiden huomioiminen - Sanaton ja sanallinen viestintä - Valintojen mahdollisuus ja valinnoista vastuuseen kasvaminen 	<ul style="list-style-type: none"> - Kuuleminen ja kuulluksi tuleminen - Merkityksellisuuden kokeminen 	Osallisuus varhaiskasvatuksessa
Alaluokka	Yläluokka	Pääloukka
<ul style="list-style-type: none"> - Leikki iloa ja myönteisiä tunteita tuottavana toimintana - Leikki jaettujen kokemusten tilana - Leikki vertaisvuorovaikutuksena - Leikki vuorovaikutuksena 	<ul style="list-style-type: none"> - Leikki luonnollisena tilana oppia, kasvaa ja kehittyä - Leikki itseilmaisun keinona - leikki yhteisöllisenä toimintana 	Leikki varhaiskasvatuksessa
Alaluokka	Yläluokka	Pääloukka
<ul style="list-style-type: none"> - Leikille varattu aika ja tila - Tilan muuntumattomuus - Leikkiaikaan rajoittuva leikki - Varhaiskasvatuksen ammattihenkilön suhtautuminen ja asenne leikkiin - Leikille varattu aika varhaiskasvatuksen ammattihenkilön työajassa 	<ul style="list-style-type: none"> - Rutiinit ja struktuurit osana leikkikulttuuria - Leikkivä varhaiskasvatuksen ammattihenkilö - Varhaiskasvatuksen ammattihenkilön osallisuusosaaminen 	Varhaiskasvatuksen toimintakulttuurin vaikutus osallisuuteen omaehtoisessa leikissä

Taulukko 2. Otos aineistoanalyysin klusterointivaiheesta koskien osallisuutta ja sen tukemista alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä varhaiskasvatuksessa.

8 Tulokset

8.1 Aloitteet, toiveet ja kohtaamiset omaehtoisessa leikissä

Tutkimus osallisuudesta ja se tukemisesta alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä varhaiskasvatuksessa jäseni monitahoista ilmiötä korostaen ilmiön sisäisiä merkityssuhteita käytännön varhaiskasvatustyössä. Tutkimusaineiston pelkistäminen ja luokittelu avasi tutkimusaineistosta keskeiset osa-alueet tutkimustehtävälleni. Kaikissa aineistossa olevissa tutkimuksissa korostui osallisuuden ja leikin arvostus ja niiden merkityksellisyyden tunnustaminen suomalaisessa varhaiskasvatuksessa.

Se, miten osallisuus toteutuu alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä varhaiskasvatuksessa, voidaan kiteyttää osallisuuden kulttuuriin (Kangas & Brotherus 2017). Merkittävä osa osallisuuden kulttuurista rakentuu lapsen ja aikuisen välisessä vuorovaikutuksessa. Lasten aloitteiden ja mielenkiinnon kohteiden huomioiminen sekä aikuisen ja lapsen yhteiset kokemukset toteutettuna molempia osapuolia kunnioittavassa ymmärryksessä, tuottaa osallisuuden tilaa. Osallisuuden kulttuurissa kasvatetaan lapsia yksilöinä kohti valintoja ja vastuita. (Weckström, Lastikka, Karlsson & Pöllänen 2021, 9.)

Omaehtoinen leikki lasten luonnollisena tilana olla, oppia ja kasvaa yksilönä ja osaksi yhteisöä on tärkeä osallisuuden toteutumisen näkökulmasta. Leikkiin haetaan sisältöjä arjesta ja aiheista, joita muuten voi olla mahdoton käsitellä. Kuvassa 3 on avattu osallisuuden osa-alueita alle 3-vuotiaan lapsen omaehtoisessa leikissä. Omaehtoisien leikin mahdollistama valinnanvapaus, valta, vastuu, neuvottelu ja sopiminen kasvattaa lasta osallisuuteen ja luo osallisuuden kokemuksen mahdollisuuksia heidän omaksuessaan leikissä rooleja ja roolien mukaista käyttäytymistä (Kangas 2016, 46; Kangas & Brotherus 2017, 1; Varpanen 2018, 11). Leikki lapsesta itsestään lähtevänä ja pääsääntöisesti iloa sekä myönteisiä tunteita tuottavana toimintana on luonnollinen tila osallisuudelle (Kangas & Brotherus 2017, 13). Toisin sanoen omaehtoinenleikki heijastaa lap-

selle tärkeitä asioita, joita ilmentämällä hän luo vuorovaikutusta; ilmaisee itseään toiveissaan tulla kuulluksi, esittää aloitteita sekä harjoittelee vastuunottoa valinnoistaan (Kuva 3). (Kangas 2016; Weckström, Lastikka ym. 2021, 19–20.)

Osallisuuden kulttuuri alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä muodostuu myös erilaisista kulttuurisista rutiineista, eli niin sanotuista piilosäännöistä. Näitä piilosääntöjä ovat mm. arkiset toimintamallit, päiväkodin struktuurit ja ääneiden lausumattomat normit, kuten leikkiaika. Struktuurit ohjaavat päiväkotiarkea, ja usein ne kuvataan esimerkiksi kuvin ja symbolein. Tulleessaan päiväkotiin lapsi omaksuu tavan toimia päiväkotiympäristössä, jolloin tietyistä struktuurin osista muodostuu lasten omatoimisuutta tukevia rakenteita. Toisinaan siis piilosäännöillä voidaan myös tukea osallisuutta, mutta toisinaan ne esittävät aloitteita muuttuessaan täysin arkea ohjaaviksi toimintamalleiksi (Kangas & Brotherus 2017, 10-11, 21; Kangas 2016, 18.)

Omaehtoiselle leikille tyypillinen lyhytkestoisuus ja tilassa sekä ajassa ”poukkoilevuus luo monia mahdollisuuksia ja turvallisen ympäristön vertaisvuorovaikutukselle sekä osallisuudelle. (Kangas & Brotherus 2017, 3; Syrjämäki 2019, 31.) Varpanen (2018) kirjoittaa kohtaamisen ulottuvuudesta, jossa lasten oma toimijuus korostuu. Tämä toimijuus Varpasen (2018) mukaan on edellytys päästä sellaiselle vertaisyhteyden tasolle, jossa molemmat osapuolet vahvistavat toinen toisensa toiseutta. Toisin sanoen osapuolten oma toimijuus mahdollistaa yhtä lailla toisten aloitteisiin vastaamisen kuin myös omien aloitteiden ilmaisemisen. Näin ollen omaehtoisessa leikissä toisen toimijuuden tunnustaminen on yhtä tärkeää kuin oman toimijuuden käyttäminen (Varpanen 2018, 13–14).

Leikkiessään lapsi oppii ja on oman oppimisprosessinsa keskiössä ollen välittömässä vuorovaikutuksessa lähiympäristöön, sosiaaliseen verkostoon ja historialliseen aikaan. Omaehtoiseen leikkiin kytketty osallistava oppiminen (*engl.* participatory learning) on osallisuuden pedagogiikan (*engl.* participatory pedagogy) näkemyksen mukaista oppimista ja yksilönä kasvamista sosiokulttuurisen oppimisen kontekstissa. Sosiokulttuurinen oppimiskäsitys pohjautuu ajatukseen ihmisestä osana kulttuurista kokonaisuutta, jossa kehitys ja oppiminen tapahtuu

kiinteässä vuorovaikutuksessa sosiaalisen ympäristön kanssa. Tämä vuorovaikutus on jatkuvasti käynnissä oleva prosessi, joka ei ole sidottuna ulkoisiin aikamääreisiin tai struktuureihin. Oppimisen kautta käsitys omasta kyvykkyydestä rohkaisee omien oikeuksien ja mahdollisuuksien käyttämiseen sekä niistä vastuuseen kasvamiseen (Kuva 3). (Kangas & Brotherus 2017, 3; Kangas 2016.)

Seuraavassa kuva opinnäytetyöaineiston analyysin pohjalta muodostuneesta käsityksestä liittyen osallisuuden osatekijöihin alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä. Keskeistä osallisuudessa omaehtoisessa leikissä on ymmärtää leikki kohtaamisen ja vuorovaikutuksen tilana. Alle 3-vuotias lapsi ilmaisee itseään leikin kautta, jolloin aloitteet, toiveet ja yleisesti kuulluksi tuleminen sekä sosiaaliset tilanteet tapahtuvat leikin lomassa.

Kuva 3. Opinnäytetyön aineistoanalyysistä noussut osallisuuskäsitys alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä (Kangas 2016, Kangas & Brotherus 2017, Weckström, Lastikka ym. 2021, Syrjämäki 2019, Hukkanen & Kaskinen 2018, Lindberg 2016).

8.2 Varhaiskasvatuksen ammattihenkilön tuki osallisuuden toteutumisessa alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä

Lasten osallisuuden toteutuminen omaehtoisessa leikissä on yhteydessä siihen, millaisen painoarvon varhaiskasvatuksen ammattihenkilöt antavat lasten aloitteille, näkemyksille ja mielipiteille. Lasten valinnan ja vaikuttamisen mahdollisuudet leikissä toteutuvat rajatuissa olosuhteissa, rajattuna aikana ja rajattuina toimintoina. (Kangas & Brotherus 2017, 21.) Rajaava tekijä on käsitys osallisuuden toteutumisesta ainoastaan valittaessa toimintoa, kun osallisuus tulisi käsitellä valintaa laajempänä ja kokonaisvaltaisempänä ilmiönä (Kangas 2016, 54).

Leikki edellyttää lapselta itsesäätelyä. Alle 3-vuotiaiden omaehtoinen leikki painottuu vielä vahvasti leikin tutkimiseen ja siitä oppimiseen. Omaehtoisien leikin mahdollistama valinnanvapaus, valta, vastuu, neuvottelu ja sopiminen kasvattaa lasta osallisuuteen luoden osallisuuden kokemuksia heidän omaksuessaan leikissä rooleja ja roolien mukaista käyttäytymistä. Roolien mukainen käyttäytyminen vaatii lapselta tietoista toimintojen arvioimista ja vertaisodotuksiin vastaamista (Kangas 2016, 46; Kangas & Brotherus 2017, 1; Varpanen 2018, 11), jolloin varhaiskasvatuksen ammattihenkilön läsnäolo ja tuki ovat äärimmäisen tärkeitä (Lindberg 2016, 19; Kangas 2016; Kangas & Brotherus 2017; Syrjämäki 2019; Hukkanen & Kaskinen 2018).

Varhaiskasvatuksen ammattihenkilön tuki osallisuuden toteutumisessa alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä perustuu ammatilliseen osaamiseen. Osallisuutta tukeva ammatillisen osaamisen toimintamalli sisältää neljä osa-aluetta:

- 1) Osallisuuden mahdollistavan ympäristön ja olosuhteiden turvaaminen,
- 2) lapsen havainnointi ja lapsikohtaisen tiedon kerääminen,
- 3) lasten toimintaan osallistuminen ja yhteisten kokemusten luominen sekä
- 4) yhteisten kokemusten ja lasten mielenkiinnon kohteiden pohjalta osallistavien toimintojen kehittäminen (Kangas 2016, 57).

Osallisuutta mahdollistavan leikkiympäristön ja olosuhteiden luominen ja turvaaminen tarkoittaa niin fyysistä kuin psyykkistä tilaa. Yhtä lailla ympäristön houkuttelevuus ja muokattavuus sekä leikille mahdollinen toimintaympäristö, kuin varhaiskasvatuksen ammattihenkilön vuorovaikutus ilmein, elein sekä sanotuin sanoin luo kokemuksen turvallisuudesta ja merkityksellisyydestä sekä leikille mahdollisesta ilmapiiristä. (Kangas 2016; Kangas & Brotherus 2017, 20; Syrjämäki 2019, Weckström, Lastikka ym. 2021, 23–24.) Leikkiympäristön rakentamisen pedagogiikka perustuu usein ympäristöjen rakentamiseen organisoidusti lapsiryhmän eri tiloihin, kuten kotileikki-tila, rakenteluleikkipaikka ja pöydän ääreen rakennettavat leikit. Leikkiympäristöille on tyypillistä pysyvyys ja muuttumattomuus, jolloin mahdollisten muuttuvien kehityshaasteiden soveltaminen leikkiin on haastavasti tai ei ollenkaan toteutettavissa. Kuitenkin hyvin pienelläkin fyysisen leikkipaikan panostuksella on suuri merkitys lasten leikille. (Kangas & Brotherus 2017, 17.)

Opinnäytetyön pohjalta varhaiskasvatuksen ammattihenkilö voi tukea osallisuutta alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä fyysisen ympäristön näkökulmasta (kuva 4). Tämä tarkoittaa lapsen omaehtoisen ja ikäkaudelle sopivan omaehtoisen toiminnan turvaamista ja mahdollistamista. Käytännön toimia ovat leikkirauhan turvaaminen, ympäristön muokattavuus leikin tarpeita vastaavalla tavalla ja leikille tärkeiden tarvikkeiden saavutettavuus. (Kangas & Brotherus 2017.)

Leikkiä määrittelevät toimintakulttuuriin muovautuneet struktuurit, rutiinit ja niissä elävät piilosäännöt. Leikkiaika yhtenä esimerkkinä piilosäännöstä mielletään päiväkotiarjessa ajaksi, jossa lapset toteuttavat omaehtoista toimintaa yhdessä toisten lasten kanssa (Kangas & Brotherus 2017, 15; Hukkanen & Keskinen 2018, 41–42). Leikki alle 3-vuotiaiden lasten pääasiallisena toimintana on hivenen vähäisempää kuin vanhemmilla lapsille johtuen hoidon, ruokailun ja levon vaatimasta pidemmästä ajasta (Reunamo 2021, 1) tai yleisesti päiväkotistruktuurista johtuvista keskeytyksistä (Hukkanen & Keskinen 2018, 41). Omaehtoista leikkiin ryhtymistä saatetaan tukea erilaisin menetelmin, kuten leikkiympäristön muokkaamisella tai leikin sisältöä rikastuttamalla. Muuten leik-

kiaikaa kuvataan pääsääntöisesti lasten omaksi touhuksi aikuisen roolin painotuksessa passiiviseen havainnointiin, ristiriitatilanteiden ratkaisuun ja leikin valvomiseen. (Kangas 2016, 56; Kangas & Brotherus 2017, 15; Hukkanen & Keskinen 2018, 36–37.)

Opinnäytetyön perusteella varhaiskasvatuksen ammattihenkilö voi vaikuttaa toimintakulttuurin näkökulmasta osallisuuden toteutumiseen omaehtoisessa leikissä. Tärkeää on tiedostaa toimintakulttuurin osa-alueet, jotka määrittelevät varhaiskasvatuksessa tapahtuvaa omaehtoista leikkiä (Kuva 4). Näitä jo edellä mainittuja osa-alueita tulee arvioida. Esimerkiksi rutiinit, jotka osaltaan mahdollistavat lapsen omatoimisuutta ja omaehtoista toimintaa luodessaan turvaa ja ennakoitavuutta arkeen, voivat itsestäänselvyysinä muodostua osallisuuden esteiksi. Struktuureilla niin ikään luodaan arjen ennakoitavuutta, mutta varhaiskasvatuksen ammattihenkilön vastuulla on tiedostaa tarve arvioinnille siitä, milloin struktuurit mahdollistavat ja estävät osallisuutta omaehtoisessa leikissä. Piilosäännöt, kuten leikkiaika, tarjoaa tavan jäsentää varhaiskasvatuksen arkea, mutta ketä ja kenen tarpeita se loppujen lopuksi palvelee? Yhdessä sovituissa säännöissä on aina mahdollisuus yhteisöllisyyttä tukevalle toiminnalle ja jaetulle kokemukselle, kun säännöistä keskustellaan, niiden olemassaoloa pohditaan ja arvioidaan. (Kangas & Brotherus 2017; Kangas 2016; Hukkanen & Keskinen 2018.)

Lasten toiminnan havainnointi mahdollistaa lapsikohtaisen tiedon keräämistä, lasten mielenkiinnon kohteiden huomaamista sekä kokonaisuudessaan lapsen näkökulman parempaa ymmärtämistä. Havainnointia tapahtuu sekä passiivisen, etäältä seuraamisen, että aktiivisen toimintaan osallistumisen kautta. Molemmat ovat tärkeitä lapsikohtaisen tiedon keruussa, mutta varhaiskasvatuksen ammattihenkilön aktiivinen osallistuminen sekä jaetut kokemukset yhdessä lasten kanssa korostuvat osallisuuden toteutumisessa. (Kangas 2016, 56, 63; Kangas & Brotherus 2017, 18–19; Hukkanen & Keskinen 2018, 43.) Yhteisesti jaettu toiminto lapsen kanssa, i. osallistuminen lapsen leikkiin mahdollistaa varhaiskasvatuksen ammattihenkilön ymmärtää lapsen näkökulmaa, mielenkiinnon kohteita ja aloitteita sekä näin tukee lapsen osallisuutta leikissä. (Kangas 2016; Weckström, Lastikka ym. 2021, 19–20.)

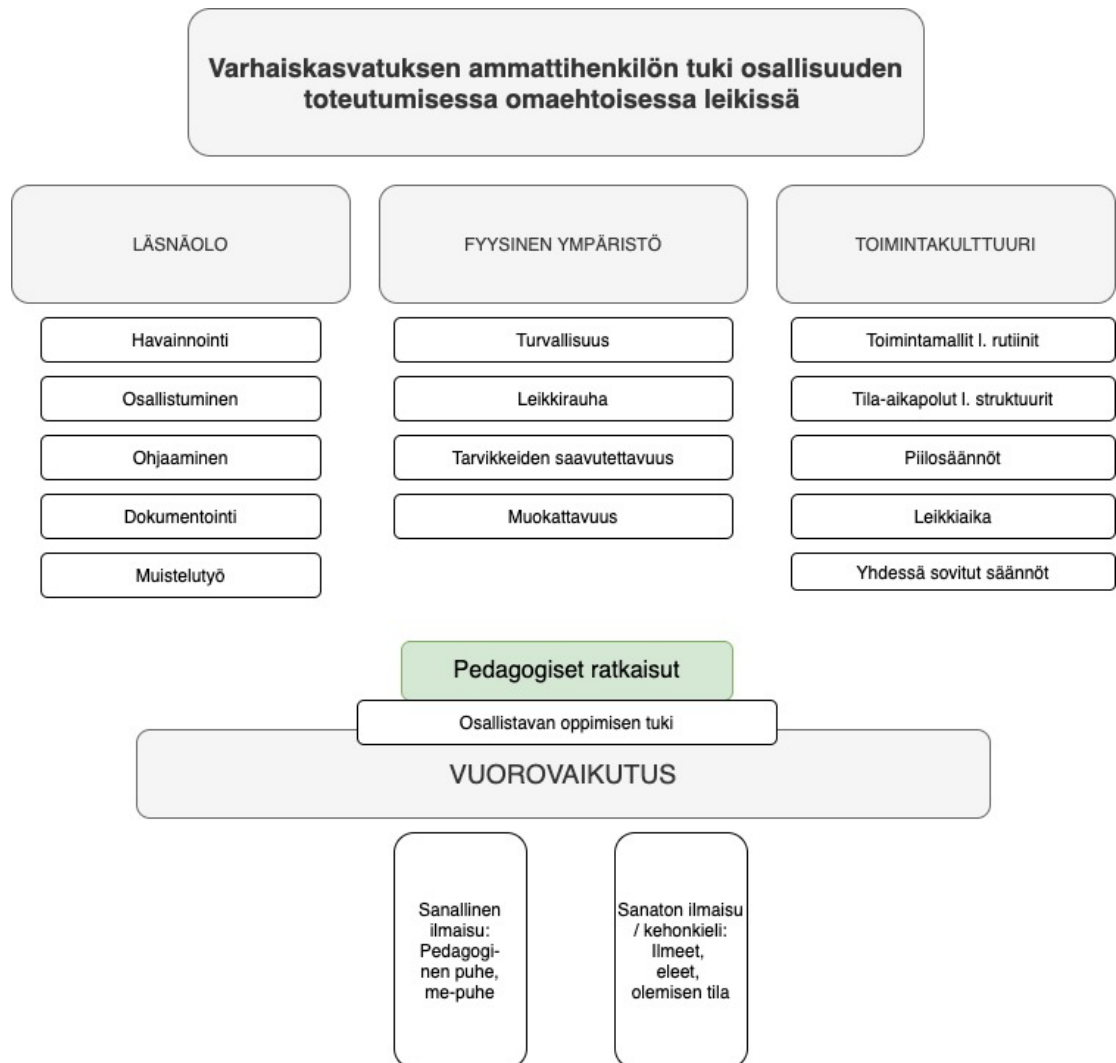
Varhaislapsuudessa tapahtuva leikki toteutuu lapsen ja aikuisen välisessä vuorovaikutuksessa, jossa lapsi oppii jakamaan tarkkaavaisuutta kuvitteellisen tilanteen ja kielen avulla. Viitteet lapsen toiveista ja mielenkiinnonkohteista eivät aina saavuta sanallista muotoa. On äärimmäisen tärkeää, että varhaiskasvatuksen ammattihenkilö on sensitiivisesti läsnä ja tietoinen lapsen mahdollisista puheesta korvaavista tavoista ilmaista itseään, ja vastavuoroisesti varhaiskasvatuksen ammattihenkilön tietoisuus käyttämästään vuorovaikutuksesta. Esimerkiksi ”me-puheella” osana pedagogista puhetta ja vuorovaikutukseen sitoutumista korostetaan lapsen ja aikuisen keskinäistä suhdetta osana päiväkotiyhteisöä. (Syrjäkangas 2019, 30–31; Weckström, Lastikka ym. 2021, 19, 9.)

Tunne yhteenkuuluvuudesta syntyy avoimen ja vastavuoroisen ilmapiirin vallitessa, jossa lapset ja varhaiskasvatuksen ammattihenkilö kohtaavat tasavertaisina (Weckström, Lastikka ym 2021, 23). Valtasuhteen asymmetria ja sen vaikutus osallisuuteen varhaiskasvatuksessa voidaan omaehtoisen leikin kontekstissa muuttaa vastaamaan vertaisvuorovaikutuksen horisontaalista valtasuhdetta. Horisontaalinen valtasuhde mahdollistaa leikin kontekstissa vallan ja vastuun oton harjoittamisen ja vastuuntuntoon kasvamisen lasten ja varhaiskasvatuksen ammattihenkilöiden kesken. (Syrjämäki 2019, 29–30.)

Opinnäytetyön pohjalta varhaiskasvatuksen ammattihenkilö tukee osallisuutta alle 3-vuotiaiden omaehtoisessa leikissä läsnäolollaan (Kuva 4). Aktiivisesti ja sensitiivisesti läsnä oleva varhaiskasvatuksen ammattihenkilö voi tukea osallisuuden toteutumista havainnoimalla lapsia omaehtoisessa leikissä, osallistamalla lasten omaehtoiseen leikkiin, ohjaamalla ja dokumentoimalla lasten omaehtoista leikkiä. Osallisuuden kokemusta korostaa leikkiin palaaminen, l. muisteleminen, jolloin lapsi ymmärtää oman toimintansa merkityksellisyyden. (Kangas 2016; Kangas & Brotherus 2017; Syrjämäki 2019; Weckström, Lastikka ym. 2021; Hukkanen & Keskinen 2018; Lindberg 2016.)

Havainnoinnilla kartoitetaan tärkeää lapsikohtaista tietoa, joka mahdollistaa lasten mielenkiinnonkohteiden ja toiveiden tunnistamisen sekä aloitteisiin vastaamisen. Osallistuminen luo yhteisiä kokemuksia lujittaen yhteisöllisyyden tuntua ja luoden osallisuudelle turvallisen perustan. Ohjaaminen voi olla leikin rikastut-

tamista, leikkineuvotteluiden ja lasten vastuuseen kasvamisen tukemista. Ohjaamisessa sensitiivisyys ja monialainen ohjaajuus myötävaikuttavat lasten välittämiin ja välillisiin pyrkimyksiin ilmaista itseään (Syrjämäki 2019, 54; Lindberg 2016, 47). Dokumentoinnilla voidaan tehdä tehtyä näkyväksi, koota lapset yhdessä koetun äärelle sekä luoda leikin kautta yhteistä ymmärrystä leikissä esille tulleista lapsille tärkeistä asioista. Muistelutyöllä on läheinen yhteys dokumentointiin ja pedagogisen dokumentoinnin mahdollisuus osallisuutta tukevana menetelmänä on konkreettinen. Kaikkia edellä mainittuja toimintoja yhdistää varhaiskasvatuksen ammattihenkilön sitoutuneisuus vuorovaikutukseen ja läsnäoloon. (Kangas 2016; Kangas & Brotherus 2017; Syrjämäki 2019; Weckström, Lastikka ym. 2021; Hukkanen & Keskinen 2018; Lindberg 2016.) Seuraavassa kuva opinnäytetyön aineistonanalyysistä muodostuneesta käsityksestä varhaiskasvatuksen ammattihenkilön tuesta osallisuuteen liittyen alle 3-vuotiaiden omaehtoisessa leikissä.

Kuva 4. Opinnäytetyön aineistoanalyysin pohjalta muodostunut käsitys varhaiskasvatuksen ammattihenkilön tuesta osallisuuden toteutumisessa alle 3-vuotiaiden omaehtoisessa leikissä (Kangas 2016, Kangas & Brotherus 2017, Weckström, Lastikka ym. 2021, Syrjämäki 2019, Hukkanen & Kaskinen 2018, Lindberg 2016).

Opinnäytetyön aineiston pohjalta varhaiskasvatuksen ammattihenkilöllä on tärkeä rooli osallisuuden toteutumisessa alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä (Kangas & Brotherus 2017, 1; Kangas 2016). Osallisuuden tuen näkökulmia alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä ovat välitön läsnäolo, fyysisen ympäristön muokattavuus ja toimintakulttuurin mahdollistavat osallisuuden rakenteet, jotka toteutuvat jatkuvassa vuorovaikutuksessa ja tiedostettuina pedagogisina ratkaisuuina (Kuva 4). Osallistavan oppimisen merkitys osallisuus-

den kokemuksessa perustuu käsitykseen lapsesta aktiivisena toimijana ja kompetenttina omasta oppimisestaan vastaavana osapuolena, jonka omaehtoisella toiminnallaan on merkittävä myötävaikutus oppimiselle (Kangas 2016; Syrjämäki 2019).

Kokonaisuudessaan leikki lasten osallisuuden paikkana on merkityksellinen ja luonnollinen. Leikkiessään lapset harjoittelevat yhdessä muiden lasten kanssa osallisuuden taitojaan neuvottelemalla, sopimalla, ottamalla kantaa ja vaikuttamalla leikin kulkuun. Varhaiskasvatuksen ammattihenkilön tuki osallisuuden toteutumiselle alle 3-vuotiaiden ryhmässä on tärkeää, koska osallisuus on kehittyvä taito, ei pysyvä ominaisuus (Kangas 2016). Osallisuuden tukemisen monialaisuus haastaa varhaiskasvatuksen ammattihenkilöä osallisuusosaamisessa, oman ja työyhteisön työtä ohjaavien rakenteiden ja periaatteiden rakentavassa tarkastelussa sekä välittömän läsnäolon sekä leikistä iloitsemisen taidossa. (Kangas & Brotherus 2017; Kangas 2016; Hukkanen & Keskinen 2018.)

9 Johtopäätökset

Suomen Varhaiskasvatuslaki (2018) ja Vasun perusteet (2018) turvaavat lapsen oikeuden osallistua ja vaikuttaa häntä itseään koskevissa asioissa (Varhaiskasvatuslaki 540/2018; Opetushallitus 2018). Osallisuus varhaiskasvatusta ohjaavana arvona on kansallisesti korkealle arvostettua, mutta haasteet osallisuuden toteutumisessa elävät varhaiskasvatuksen arjessa. Tästä syystä aihetta koskevan rakentavan keskustelun toivotaan tuottavan uusia näkökulmia osallisuutta tukevan pedagogiikan kehittämiseen ja toteuttamiseen. (Leinonen 2020; Kangas & Brotherus 2017; Kangas 2016.)

Osallisuus ja sen tukeminen alle 3-vuotiaiden omaehtoisessa leikissä avaa käsitystä varhaiskasvatuksessa toteutettavaan osallisuuden kulttuuriin ja oppimista edistävään osallistavaan oppimiseen osana osallisuuden pedagogiikkaa. Varhaiskasvatuksessa omaehtoisen leikin kontekstissa tapahtuva osallisuus tukee lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista (Kangas & Brotherus 2017). Kangas (2016) ja Leinonen (2020) korostavat varhaiskasvatuksen ammattihenkilön ammatillisen osaamisen merkitystä lasten osallisuutta pohtiessa (Kangas 2016; Leinonen 2020). Kankaan (2016) mukaan muun muassa valtakunnalliset asiakirjat, kuten Vasu (2018) voidaan tulkita lasten osallisuuden tukemisen vastaisesti, mikäli osallisuus nähdään liian kapealaisena pedagogisen toiminnan kohteena kokonaisvaltaisen toiminnan tukemisen sijaan (Kangas 2016, 59–64). Seuraavassa on avattu opinnäytetyön aineiston pohjalta esiin nousseet osallisuuden ja sen tukemisen osa-alueet alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä varhaiskasvatuksessa.

Osallisuus toteutuakseen edellyttää lapsen mielenkiinnonkohteiden, aloitteiden ja toiveiden huomioimista ja lapsen mahdollisuutta vaikuttaa itseään koskevaan toimintaan (Virkki 2015, 128; Leinonen 2020; Turja 2011). Toimijuudesta kertoo lapsen ja hänen ympäristönsä välinen vuorovaikutus: kaikki se, mitä lapsi leikissä tekee, haluaa tehdä ja arvioi tekevänsä (Virkki 2015, 126). Sekä Leinonen (2020) että Turja (2011) korostavat osallisuudessa subjektiivista kokemusta yhteisössä syntyvän osallisuuden kokemuksen edellytyksenä, jossa keskeinen

merkitys on koetulla ilolla ja innostuksella. (Leinonen 2020; Turja 2011.) Turjan (2011) mukaan vapaaehtoisuus sekä tunne ja tietoisuus omasta osallistumisesta tuottaa osallisuuden kokemusta (Turja 2011, 9). Laajemmassa osallisuuskeskustelussa osallisuuden kokemus liitetään sosiaalisen osallisuuden kontekstiin korostamalla yksilön henkilökohtaista kokemusta osallisuuteensa liittyen (Leemann, Kuusio & Hämäläinen 2015, 1, 5).

Leikin määrittely on haastavaa, mutta tärkeää on ymmärtää leikki lapsen oikeutena, vuorovaikutuksen tilana, itseilmaisuna sekä tapana jäsentää ja ymmärtää ympäröivää maailmaa. (Kalliala 2008, 40–41; Ahonen & Roos 2021, 96–97.) Turjan mukaan osallisuus tapahtuakseen edellyttää tietoa, toimintaa ja tunnetta, jotka käytännössä mahdollistavat osallisuuden kokemuksen (Turja 2011, 9). Leikki lähtökohtaisesti edustaa kaikkea näistä (Virkki 2015, 129). Omaehtoisessa leikissä tapahtuva osallisuus voidaan jäsentää myös tunnistamalla alle 3-vuotiaan leikin näkökulmia. Sheridan (2011) kuvaili omaehtoista leikkiä kolmesta eri näkökulmasta: *leikki käyttäytymisenä, leikki prosessina ja leikki pyrkimyksenä toimintaan* (Sheridan 2011, 7).

Leikki käyttäytymisenä on lapselle ominaista tapaa elää ja ymmärtää ympäröivää maailmaa sekä olla, oppia ja vaikuttaa ryhmässä. (Sheridan 2011; Helenius & Lummelahti 2014; Roos & Ahonen 2021.) Osallisuuden toteutumisen kannalta leikki pyrkimyksenä toimintaan on merkityksellinen. Lasten suorat ja epäsuorat aloitteet ja mielenkiinnon kohteiden ilmaukset ovat mahdollisia leikkiavauksia. Näiden huomioiminen on merkittävässä määrin osallisuuden tukemista ja toteutuakseen edellyttävät varhaiskasvatuksen ammattihenkilön tukea. (Leinonen 2020; Ahonen & Ruus 2021; Kangas 2016; Kangas & Brotherus 2017.) Leikin prosessiin liittyy lapsen tapa liikkua leikistä toiseen sekä välillä tarkkailla leikkiä. Leikki tapahtuakseen ei vaadi ulkoisia virikkeitä, vaan lähtee usein lapsesta itsestään. (Sheridan 2011, 8.)

Opinnäytetyöni pohjalta osallisuus varhaiskasvatuksen arjessa toteutuu luonnollisimmin omaehtoisessa leikissä (Kangas 2016; Weckström & Lastikka ym. 2020; Kangas & Brotherus 2017). Osallisuus alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoi-

sessä leikissä tapahtuu kohtaamisissa ja vuorovaikutustilanteissa aktiivisen toimijuuden kautta (Kangas 2016; Kangas & Brotherus 2017; Varpanen 2018; Syrjämäki 2019). Kohtaamiset ja vuorovaikutus tapahtuakseen vaativat yhteisön, ryhmän, johon lapsi kokee kuuluvansa (Ahonen & Roos 2021, 72). Omaehtoisessa leikissä näyttäytyvät teot: mielenkiinnon kohteiden osoitus, aloitteet, toiveet, neuvottelut ja sopiminen sekä lapsen teot kasvaessaan valinnoista vastuuseen, ovat itsessään osallisuuden tekoja. Näiden kautta lapsi luo merkityssuhteita omasta ja muiden toiminnasta (Kangas & Brotherus 2017, 4). Olennaista omaehtoisessa leikissä on aloitteiden mahdollisuus ja niiden aikana tapahtuvat kohtaamiset (Kangas & Brotherus; Varpanen 2018), mitä voidaan verrata teoriassa kuvattuun Sheridanin (2011) näkökulmaan leikistä pyrkimyksenä toimintaan. Leikki tapahtuakseen ei välttämättä vaadi lapselle tiettyä aikaa tai paikkaa, vaan saa alkunsa lapsen sisäisestä motivaatiosta käsin (Sheridan 2011, 8). Tästä syystä, ja opinnäytetyöhön pohjaten, leikki aikaan ja paikkaan sidottuna toimintana varhaiskasvatuksen arjessa kaipaa uudelleen arviointia. Toki arjen rutiinien ja struktuurien tarjoama ennakoitavuus ja turvallisuus mahdollistavat osallisuutta, mutta tiedostamattomina ja itsestään selvinä rakenteina rutiinit, strukturi ja piilosäännöt voivat osoittautua esteeksi osallisuuden toteutumiseksi (Kangas & Brotherus 2017, 21).

Opinnäytetyön tulokset yhtyvät Turjan (2011) näkemykseen osallisuuden toteutumisen edellytyksistä. Pienetkin lapset tunnistavat leikin toiminnaksi, jossa itse voivat vaikuttaa omaan toimintaan. Heillä on tietoa ja he toimivat, jolloin kokevat osallisuudelle tärkeitä tunteita, jolloin olemme sosiaalisen osallisuuden ja osallisuuden kulttuurin kontekstissa. Aineiston mukaan alle 3-vuotias lapsi on täysin kykenevä tekemään omaan toimintaan liittyviä leikkivalintoja, mutta oppiakseen tärkeitä leikki- ja sosiaalisia taitoja, tarvitsee hän tukea varhaiskasvatuksen ammattihenkilöltä itseilmaisussa ja toiminnan ohjauksessa (Turja 2011; Kangas & Brotherus 2017; Syrjämäki 2019). Lapset yhdessä varhaiskasvatuksen ammattihenkilöiden kanssa kehittävät osallisuuden taitoa yhteisiä kokemuksia luoden. Yhdessä tekeminen ja jaetut kokemukset tuottavat toimintamallit ja rakenteen osallisuuden kulttuurille omaehtoisen leikin kontekstissa. (Kangas 2016; Kangas & Brotherus 2017.)

Opinnäytetyön perusteella varhaiskasvatuksen ammattihenkilön tuella on keskeinen merkitys alle 3-vuotiaiden osallisuudessa omaehtoisessa leikissä. Tuen tarvetta opinnäytetyöaineiston pohjalta on jäsenelty fyysisen ympäristön ominaisuuksien, läsnäolon ja toimintakulttuurin näkökulmasta. Fyysisen ympäristön näkökulmaan osallisuuden tukemisessa sisältyivät aineiston mukaan ympäristön turvallisuus, leikkirauhan turvaaminen, tarvikkeiden saatavuus ja tilan muokattavuus leikkitarpeista vastaavaksi. Aineiston mukaan ympäristön houkuttelevuuden vähäiselläkin panostuksella ja varhaiskasvatuksen ammattihenkilön omalla osallistumisella oli merkittävä vaikutus lasten leikissä kokemaan osallisuuteen (Kangas & Brotherus 2017, 18). Toimintakulttuuriin vaikuttaminen edellyttää tietoista rutiinien, struktuurien, piilosääntöjen ja pedagogisten ratkaisujen arviointia (Kangas 2016; Kangas & Brotherus 2017). Arviointia voi lähestyä mm. aikuisen ja leikin roolia täsmentämällä (Ahonen & Roos 2021, 50).

Opinnäytetyön aineisto osoitti osallisuuden olevan kytköksissä kohtaamiseen ja sen laatuun omaehtoisessa leikissä. Kokemukset osallisuudesta ja oman toiminnan merkityksellisyydestä edellyttävät aineiston perusteella vuorovaikutuksen tilaa, jossa lapset, ja leikkiä tukiessa lapsi ja varhaiskasvatuksen ammattihenkilö, kohtaavat, tunnustavat toinen toisensa teot ja vahvistavat niitä tukien toistensa toimijuutta sekä tuottaen näin kokemuksen osallisuudesta (Kangas 2016, 59–60; Kangas & Brotherus 2017, 20; Varpanen 2018, 14). Tämä käytännössä tarkoittaa varhaiskasvatuksen ammattihenkilön tukea alle 3-vuotiaiden omaehtoisessa leikissä omalla läsnäolollaan. Aineistosta kootun jäsentelyn pohjalta varhaiskasvatuksen ammattihenkilön läsnäoloa on sekä passiivista että aktiivista osallistumista, joista lapsen kokeman osallisuuden näkökulmasta aktiivisella osallistumisella on tärkeä rooli. Passiivinen osallistuminen on havainnointi ja lapsikohtaisen tiedon kartoittaminen. Osallistumalla aktiivisesti varhaiskasvatuksen ammattilainen voi rikastuttaa leikkiä ohjaamalla, dokumentoimalla ja myöhemmin leikkiä lasten kanssa muistelemalla tukien näin lapsen kokemaan osallisuutta ja leikissä toimimisen merkityksellisyyttä (Kangas 2016, Kangas & Brotherus 2017, Weckström, Lastikka ym. 2021, Syrjämäki 2019, Hukkanen & Kaskinen 2018, Lindberg 2016).

Alle 3-vuotiaiden vuorovaikutuksessa lapsi ilmaisee itseään ikäkaudelle tyypillisillä tavoilla (Hukkanen & Keskinen 2018; Syrjämäki 2019). Puhuttaessa alle 3-vuotiaista lapsista, leikki on vuorovaikutuksen, eli myös itseilmaisun väline (Ahonen & Roos 2021). Pienten lasten varhaiskasvatuksessa vuorovaikutuksen tulee olla saavutettavaa, sensitiivistä ja lasten tekoja tunnustavaa (Syrjämäki 2019, 29–30; Hukkanen & Keskinen 2018, 12).

Opinnäytetyö osallisuudesta ja sen tukemisesta alle 3-vuotiaiden omaehtoisessa leikissä varhaiskasvatuksessa tuotti aiheeseen liittyvän teoria- ja tutkimustiedon mukaista käsitystä lasten osallisuudesta ja osallisuuden tukemisen muodoista. Osallisuus ja sen tukeminen alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä perustuu osaamiseen. Varhaiskasvatuksen ammattihenkilön ammatillinen osaaminen ja toiminta määrittävät sen, minkälaisen painoarvon lasten aloitteet, mielenkiinnon kohteet sekä toiveet saavat, ja kuinka valinnan mahdollisuudet ja vastuuseen kasvaminen käytännössä toteutetaan. Ammatillista osaamista kehystää tietoisuus ja rohkeus arvioida jo rutiiniksi muodostuneita toimintamalleja, tapaa olla läsnä ja vuorovaikutuksessa sekä suunnitella ja rakentaa leikkiympäristöjä yhdessä lasten kanssa. Osallisuus on jatkuvasti kehittyvä taito, johon, ja jonka tukemiseen, lapsella on oikeus (Kangas 2016, 66).

10 Pohdinta

10.1 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Opinnäytetyössä toteutettiin laajasta aiheesta johdonmukainen ja tiivis kokonaisuus. Johdonmukaisuutta voidaan pitää yhtenä hyvän laadullisen tutkimuksen piirteenä, joka käytännössä näyttäytyy tutkimuksessa perusteltujen lähteiden käyttönä tarkoituksenmukaisesti (Sarajärvi & Tuomi 2018). Opinnäytetyöprosessin aikana pyrittiin hyödyntämään aihetta koskevaa mahdollisimman tuoretta, mutta ainakin alle 10 vuotta vanhaa tutkimustietoa. Lisäksi koin tärkeänä hyödyntää sekä aihetta koskevaa tutkimustietoa että kirjallisuutta aihepiiriä rajatessani. Prosessin aikainen pohdinta valitun aineiston kattavuudesta oli jatkuvasti läsnä. Saraniemen ja Tuomen (2018) mukaan ammattikorkeakouluopinnoissa suoritettava opinnäytetyö on tekijänsä harjoitustyö, jonka aineiston laajuuden arviointi ei ole työn kannalta merkittävin kriteeri. Aineiston laajuudesta voi keskustella ja luoda pohdintaa, mutta aineiston laajuuden arviointia tärkeämpää on työn johtopäätösten ja tulkintojen syvyys sekä kestävyys. (Sarajärvi & Tuomi 2018.) Tässä opinnäytetyössä aineistoon liittyvä pohdinta tuotti tietoisien valinnan aineiston laadusta ja määrästä. Aineiston laatua kuvaa tutkimusongelmaa monipuolisesti käsittelevä aineisto. Kokonaisuudessaan aineisto kuitenkin tuottaa tutkimuksen tavoitteelle tietoa laaja-alaisesti osallisuuden eri näkökulmista käsin.

Koko opinnäytetyöprosessin aikana noudatettiin hyvän tieteellisen käytännön periaatteita. Opinnäytetyön uskottavuuden, prosessin aikainen rehellisyys, tarkkuus sekä raportoinnin läpinäkyvyys ovat olleet niitä toiminnan toteutuksen periaatteita, joiden toteutumista on läpi prosessin arvioitu (Sarajärvi & Tuomi 2018). Laadullisen tutkimuksen laadukkuuden arvioinnin koen ristiriitaisena, sillä toisaalta tutkimuksen johdonmukaisuus olisi hyötynyt runsaammasta kollegiaalisesta keskustelutuesta ja aineistohakuklinikoista. Toisaalta opinnäytetyön arvo tulee suhteuttaa näkökulmaan prosessin aikaisesta oppimisesta, jossa oman painoarvonsa saa prosessin aikaiset olosuhteet. Näihin olosuhteisiin perustuvat

tietoiset valinnat ovat osa ammatillista kasvua, jotka itsessään ovat oppimisprosessin näkökulmasta relevantteja.

Kauttaaltaan opinnäytetyöraporttia kirjoittaessa on toteutettu laadukkaan tutkimuksen kriteereihin kuuluvaa asianmukaista lähteiden käyttöä, viittaustekniikkaa ja lähdekritiikkiä (Sarajärvi & Tuomi 2018). Lähdekritiikkiä on sovellettu aiheista sekä opinnäytetyön aihepiiriin liittyvän teoria- ja kirjallisuustiedon kartoittaessa. Työn loppuosassa kirjoitettua pohdintaa pohjustaa käytetty kirjallisuus, jolloin kirjoittamisessa on erityisesti huomioitu asianmukaiset lähdeviit-
tausmerkinnät. Tällöin tekstiä tuottaessa kunnia osoitetaan sille taholle, jolle se kuuluu (Sarajärvi & Tuomi 2018).

10.2 Opinnäytetyöprosessi osana ammatillista kasvua

Opinnäytetyöprosessi alkoi vajaa vuosi sitten aihepiirin pohdinnalla. Osallisuus aiheena oli ehdoton valinta, sillä se on varhaiskasvatuksessa asia, jonka käytännöt vaihtelevat paljon (Leinonen 2020) ja oma kokemukseni osallisuudesta varhaiskasvatuksessa oli vailla tutkittua tietoa. Leikki ja tarkemmin omaehtoinen leikki osallisuuden toteutumisen kontekstiksi oli intuitiivinen valinta. Itse työskentelen alle 3-vuotiaiden varhaiskasvatuksessa ja olen kohdannut monia hyviä to-
teutuksia, mutta myös ennakkoluuloja ja oletuksia liittyen omaehtoiseen leikkiin. Monet ennakkoluulot kumpusivat ajatusmallista, jossa leikki koettiin varhaiskasvatusarjen suvantoajaksi ja ajaksi, jolloin aikuinen voisi hiukan irrota ryhmästä ja tehdä ”muutaman rästihomman”. Toisaalta alalla oli vankka näkökulma leikin tärkeydestä ja perustavanlaatuisesta merkityksestä alle 3-vuotiaan lapsen kasvussa ja kehityksessä (Kalliala 2008, 39–41; Ahonen & Roos 2021, 97–98). Työelämässä koetun ja aihetta koskevan kirjallisuuden kesken näyttäytyvä risti-
riita johdatteli opinnäytetyöaiheeni äärelle.

Opinnäytetyöni metodivalinnat olivat suoraviivaisia, sillä en reilu vuosi sitten (Covid – 19) vallinneiden olosuhteiden johdosta halunnut tehdä toiminnallista opinnäytetyötä. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus tutkimustyyppinä tuntui loogiselta

vaihtoehdolta heti, kun sain kartoitettua riittävän määrän aihepiiriä koskevaa tutkimustietoa.

Kohderyhmän rajaaminen alle 3-vuotiaisiin perustui ajatukseen taaperoiden rajallisista mahdollisuuksista osallisuuteen, erityisesti varhaiskasvatuksen ammattihenkilöiden näkökulmasta (Kangas 2016, 64). Tutkimusprosessin aikana py-sähdyin monesti pohtimaan kohderyhmän ikärajausta, koska osallisuus ja leikki yhdessä tutkittuna oli verraten vähäistä. Kuitenkin päädyin pidättäytymään kohderyhmän rajauksessa, sillä kohdalleni osuneet alle 3-vuotiaiden lasten varhaiskasvatuspedagogiset kirjoitukset antoivat vahvat viitteet siitä, että pienten lasten pedagogiikkaa tulee pohtia (Ahonen & Roos 2021). Siihen tulee antaa aikaa ja ajatusta, sekä perustella toiminnan pedagogisia taustoja. Ja koska leikki on alle 3-vuotiaan lapsen toiminnassa ominainen tapa oppia ja olla vuorovaikutuksessa, oli perusteltua pohtia juuri leikissä toteutuvaa osallisuutta (Hukkanen & Keskinen 2018; Kangas 2016).

Opinnäytetyöprosessi on ammatillisen kasvun näkökulmasta tuottanut kokemusta sekä osaamisen substanssin, varhaiskasvatuksen sekä substanssiin liittyvän tutkimuksen näkökulmasta. Prosessi itsessään jättää jäljen, joka on syntynyt koetusta muutostarpeesta (Ruohotie 1999, 57). Itseni havainnoinnilla ja reflektiolla opinnäytetyöprosessin aikana oli iso merkitys oman oppimisen näkökulmasta. Oppimista tapahtui monella tasolla:

- 1) teoretiedon tuoma osaaminen tueksi omassa ammatillisessa toiminnassa lasten keskuudessa ja työyhteisössä,
- 2) tapaan jäsentää tietoa niin, että se palvelee ammatillista toimintaa käytännön tasolla sekä
- 3) metatason oppia omista ajattelun taidoista, jotka läheisesti liittyvät siihen, miten suhtaudun työtäni koskevaan tietoon ja sen suhteesta käytännön työhön.

Koen opinnäytetyöprosessin aikaisen tietoisien harkinnan ja muutostarpeen arvioinnin johtaneen ammatilliseen kehittymiseen, ja itsensä kehittämiseen aina

prosessin tuottaessa hämmennystä. Hämmennyksen jälkeinen intensiivinen pohdinta, arviointi ja uudelleen jäsentely ovat mahdollistaneet ymmärrystä substanssista ja itsestäni substanssin harjoittajana.

Työ varhaiskasvatuksessa on käytännönläheisyydessään ja vuorovaikutuksellisuudessaan minulle mieleistä, ominaista ja koen olevani siinä vahva toimija ja uuden oppija. Vahvuuteni liittyy tässäkin tutkimuksessa esiin nostettuun läsnäoloon ja sen sensitiiviseen toteuttamiseen, mutta myös rakenteellisten toiminnan lähtökohtien kriittiseen arviointiin. Koin aineistoni tutkimukset äärimmäisen mielenkiintoisiksi ja antoisaksi ammatillisen osaamisen kehittymisen näkökulmasta juuri siksi, että ne avasivat tietoisuutta aiheita koskevalle kriittiselle tarkastelulle. Opin osallisuudesta, opin leikin ja osallisuuden yhtymäkohdista sekä opin itsestäni varhaiskasvatuksen ammattihenkilönä. Ymmärrän nyt, että leikkiä arvostetaan varhaiskasvatuksessa, mutta se ei yksin riitä. Leikki on alle 3-vuotiaiden varhaiskasvatuksessa prioriteetti. Sitä ei tule ohittaa, vaan se tulee ymmärtää tavalla, joka mahdollistaa alle 3-vuotiaan lapsen kokea arkea perustoiminnoista ohjattuihin hetkiin leikin varjolla. Leikki on lasten oikeus ja meille varhaiskasvatuksen ammattihenkilöstölle työtä. Tämä vaatii varhaiskasvatuksen ammattihenkilöltä leikkiin paneutumista: tietoa, taitoa ja ennen kaikkea halua osallistua lasten leikkiin.

Osallisuuteen liittyvä osaaminen, jota nyt prosessin loppuvaiheessa voin kuvata termillä osallisuusosaaminen, liittyy ilmiön tarpeeseen tulla tarkastelluksi laaja-alaisena, lapsen kaikkea toimintaa koskevana asiana. Lasten osallisuutta omassa työssä pohtiessani olen kokenut keskeisenä ymmärtää osallisuuden lapsen perustarpeena, ei tavoitetilana (Kangas 2016; Leinonen 2020). Oman Osallisuusosaamisen perusta on ymmärtää vuorovaikutus, kohtaaminen ja läsnäolo alle 3-vuotiaiden pedagogiikassa, jonka luonnollinen toimintaympäristö on leikki (Ahonen & Roos 2021). Käytännössä opinnäytetyöprosessin myötä lasten aloitteet, mielenkiinnon kohteet sekä toimijuuden tunnistaminen ja tunnustaminen ovat kaiken toteuttamani varhaiskasvatustoiminnan lähtökohtia. Tämä toteutuakseen edellyttää läsnäoloa, herkkyyttä reagoida ja kuulla (Kangas & Brotherus 2017; Kangas 2016; Weckström, Lastikka ym. 2021). Unohtamatta rohkeutta arvioida omaa ja työyhteisön toimintaa sekä koko alaa määritteleviä

rakenteita. Vasun (2018) perusajatusta oppivasta yhteisöstä, jossa osallisuus on lähtökohta jokaisen oikeudelle oppia, kasvaa ja kehittyä, koskettaa osallisuuskeskustelussa myös koko alaa valtakunnallisesti (Opetushallitus 2018).

Varhaiskasvatuksen substanssiin liittyvä tutkimuksen tekeminen oli ammatillisen kasvun näkökulmasta erittäin työläs kokemus. Tutkimustani haastoi alusta asti aihepiirin laajuus ja rajaamisen problematiikka. Tähän aiheeseen liittyen kävin itseni kanssa dialogia, jolloin varmasti olisin hyötynyt kollegiaalisesta vertaistuksesta. Dialogin lopputulema ja omakohtainen kokemus oli se, että osallisuuden ollessa allekirjoittaneella aihekokonaisuutena vailla tietoa, en halunnut rajata aiheetta, vaan pidättäydyn laajassa tehtävänasettelussa hyväksyen sen työmäärän, mitä eteeni tuli. Mikäli nyt olisin aloittamassa opinnäytetyötä samasta aiheesta, kehottaisin itseäni arvioimaan rajaamisen mahdollisuuksia esim. vuorovaikutuksen tai oppimisympäristön näkökulmaan. Oikeastaan rajaamisen mahdollisuudet avautuivat minulle vasta opinnäytetyöni aineistoanalyysivaiheessa. Aineiston analyysiin palasin prosessin aikana useamman kerran, sillä jokainen analyysikierron tuotti tutkimuskysymyksiin kohdistuvaa dialogia. Tämä dialogi tuloksista johtopäätöksiin oli kuitenkin loppujen lopuksi merkittävä osa substanssista oppimista. Ja vaikka prosessi oli työläs ja paikoin ontuillin, niin ennen kaikkea koin toistuvien hämmennysten seassa valtavaa oppimisen iloa ja osaamisen tiedostamista.

Ammatillisen osaamiseni kehittyminen kulminoitui opinnäytetyössäni osallisuusosaamisen laaja-alaisuuden hahmottamiseen. Osallisuuskeskustelussakin tiedostettu tarve osaamisesta osallisuuteen liittyen erityisesti ammattilaisten roolista lasten osallisuuden tukemisessa (Stenvall 2021) toimi työskentelyssäni johtoajatuksena. Se, mitä osallisuusosaaminen varhaiskasvatuksessa on minulla tänä päivänä, on opinnäytetyöprosessini aikana moneen kertaan ammattikorkeakoulumme ammatillisen osaamisen kompetenssien näkökulmasta reflektoitu. Kuvailisin sitä vankaksi eettiseksi osaamiseksi pohtiessani työni periaatteista ja arvoja. Monipuolinen asiakastyöosaaminen näyttäytyy kohdatesani lapset ja ollessani vuorovaikutuksessa heidän kanssaan. Palvelujärjestelmäosaaminen liittyy vahvasti ymmärrykseeni varhaiskasvatuksen roolista yksilön sosialisatiossa sekä osallisuuden merkityksestä yksilönä kasvamisen

prosessissa. Kriittistä ja kehittävää yhteiskuntaosaamista harjoitan aina, kun koen tarpeelliseksi arvioida ja kehittää toimintaa, ottaa kantaa julkiseen keskusteluun tai, niin kuin tämän prosessin myötä, nostaa alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä toteutuva osallisuus tarkempaan tarkasteluun. Työyhteisöosaaminen on merkittävä osa osallisuuskeskustelua, sillä isot perustavanlaatuiset asiat vaativat muuttuakseen yksilö- ja yhteisötason sekä yhteiskuntatason työtä yhdessä toteutettuna. (Karelia-ammattikorkeakoulu 2021.) Osallisuus työyhteisötasolla varhaiskasvatuksen toimintakulttuurissa edellyttää samoja lainalaisuuksia, kuin opinnäytetyöni osallisuudesta ja sen tukemisesta alle 3-vuotiaiden omaehtoisessa leikissä osoitti tarvitsevan. Aloitan osuuteni tästä kehitystyöstä kyseenalaistamalla piilosäännön tiettyyn aikaan ja paikkaan sidottuista leikkistä. Lisäksi lasten leikkimaailmaan rohkeasti mukaan heittäytymällä ja lasten toiminnasta oppimalla uskon myötävaikuttavani heidän osallisuuteensa. Läsnaolon, ympäristön ja toimintakulttuurin arvioinnin kautta tuettua osallisuutta tulee toteuttaa yhdessä lasten kanssa, ei pelkästään lapsia varten (Kangas 2016, 63).

10.3 Jatkotutkimuskohteita

Opinnäytetyöstäni lähteviä ajatuksia jatkotutkimuksiin liittyen kehystää tieto vuosia jatkuneesta osallisuuskeskustelusta (Leinonen 2020) ja sen ylläpitämisen sekä käytäntöön jalkauttamisen tarpeesta varhaiskasvatuksessa erityisesti alle 3-vuotiaiden pedagogiikassa. Leikki itseilmaisun välineenä tulee huomioida varhaiskasvatustoimintaa suunniteltaessa, toteuttaessa, arvioitaessa ja kehittäessä. Leikki tarpeellisena itseilmaisun keinona kyseenalaistaa mm. varhaiskasvatuksen kontekstissa vaikuttavan piilosäännön leikkiajasta tai leikeille tarkoitetuista paikoista. Pienille lapsille leikki on kaikkea, kaiken aikaan ja joka paikassa (Ahonen & Roos 2021, 97). Jos alle 3-vuotiaan arki varhaiskasvatuksessa etenee leikin varjolla, onko perusteltua istuttaa sitä käsitykseen struktuurista, jossa perustoiminnot, leikkiaika ja ohjatut tuokiot seuraavat toinen toisiansa? Vai tulisiko varhaiskasvatuksen ammattihenkilöstön pysähtyä pohtimaan leikin merkitystä alle 3-vuotiaiden lasten kasvulle, oppimiselle ja kehitykselle

siitä näkökulmasta, että lapsi ilmaisee itseään ja sitä myöten toteuttaa osallisuuttaan leikin kautta. Tällöin leikin asema varhaiskasvatuksen arjessa tulisi olla aikaan ja paikkaan sidotun toiminnan sisällön asemasta kaikkea toimintaa yhdistävänä tekijänä, siltana perustoiminnoista ohjattuihin tuokioihin.

Jatkotutkimusideoita pohtiessani päädyin lopputulemaan käytännönläheisten toimenpiteiden vaikuttavuuden arvioinnin hyödyistä osallisuudesta ja sen tukemisesta alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä. Käytännössä tällä tarkoitetaan esimerkiksi useaan otteeseen opinnäytetyössänikin mainitun leikkiajan toteutuksen uudelleen arviointi; mitä ja ketä varten leikkiaika on? Kuinka se on toteutettu? Varhaiskasvatuksen ammattihenkilöille suunnattu laaja haastattelu voi tuottaa mittavaa määrää tietoa vallitsevista leikkikäytänteistä ja leikkiajasta. Laajalti kartoitetun tiedon merkitystä alaa palvelevana konkreettisenä hyötynä tulee myös pohtia. Kuinka saada osallisuuteen ja leikkiin suunnattu tuore tutkimustieto lähelle varhaiskasvatuksen arkea.

Tässä opinnäytetyössä esitetty varhaiskasvatuksen ammattihenkilön tuki läsnäolon näkökulmasta toiminnallisen opinnäytetyön aiheena voisi tuottaa tietoa havainnoinnista, osallistumisesta, leikin dokumentoinnista ja muistelusta, tai vain jostakin näistä leikissä toteutuneen osallisuuden näkökulmasta. Toiminnallisen opinnäytetyön tuotoksena koottu opas osallisuudesta omaehtoisessa leikissä voisi olla yksi hyvä tapa ja foorumi jakaa tietoa lähelle varhaiskasvatusarkea.

Lisäksi interventiokokeilut osallisuutta tukevan leikkitoiminnan käytännöistä voisi tuottaa merkittävä lisätietoa siitä, kuinka varhaiskasvatuksen ammattihenkilö voi omalla toiminnallaan tukea osallisuutta alle 3-vuotiaiden omaehtoisessa leikissä. Esimerkiksi leikin dokumentointi ja muistelutyö osana omaehtoista leikkiä. Mitä leikin dokumentointi on, miten sen voi toteuttaa ja kuinka muistelutyötä voi harjoittaa alle 3-vuotiaiden kanssa? Käytännönläheisenä kokeiluna mielestäni tämä on toiminnan kehittämistä ”matalalla kynnyksellä”, jota itse aion toteuttaa työssäni varhaiskasvatuksessa. Unohtaa ei pidä hyväksi todettujen toimintamallien vaikuttavuuden säännöllistä arviointia, joka antaa viitteet kehittämisen jatkotarpeista.

Lähteet

- Ahonen, L. 2018. Vasun käyttöopas. Jyväskylä. PS-KUSTANNUS.
- Ahonen, L. 2017. Haastavat kasvatustilanteet. Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Ahonen, I. & Roos, P. 2021. Untuvikot. Alle 3- vuotiaiden pedagogiikka. Keuruu: PS-kustannus.
- Ailio, A., Himanen, S., Junni, T., Kuuluvainen, H. & Sohlstén-Nederström, J. 2020. Teoksessa Kangas, J. & Sintonen, S. (toim.) Leikki vakan alla: esseitä leikistä moninaisena ilmiönä. Helsingin yliopisto, opet tajan-koulutuslaitos. <http://hdl.handle.net/10138/322916> 24.7.2021
- Alatarvas, S. & Niiniharju, M. 2018. Leikkitalujen käyttäminen päiväkodissa lasten osallisuuden ja valinnanvapauden näkökulmasta. (Toim.) Kangas, J. & Fonsén, E. Leikin ammattilaiset. Leikki ilmiönä ja varhaiskasvatuksen toimintamuotona. Opettajakoulutuslaitoksen muut julkaisut. Helsingin yliopisto. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/232536/Leikin_ammattilaiset.pdf?sequence=3&isAllowed=y 19.2.2021
- Braun, V. & Clarke, V. 2012. Thematic analysis. APA handbook of research methods in psychology.
- Heleneius, A. Hintikka, H. & Väänänen, L. 2004. Leikistä totta. Omaehtoisen leikin merkitys. Helsinki: Kustannusyhtiö Tammi.
- Helenius, A. & Lummelahti, L. 2013. Leikin käsikirja. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Hiltunen, L. 2021. Graduaineiston analysointi. Jyväskylän yliopisto. http://www.mit.jyu.fi/OPE/kurssit/Graduryhma/PDFt/aineiston_analysointi2.pdf 12.1.2021
- Hirsijärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hukkanen, H. & Keskinen, A. 2018. Varhaiskasvattajan rooli lapsen omaehtoisen leikin ohjaajana. Turku AMK. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/156028/Hukkanen_Hanna_Keskinen_Aliisa.pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y 13.1.2020
- Isola, A-M., Kaartila, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. 2017. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. Helsinki. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y 21.7.2021
- Kalliala, M. 2008. Kato mua! Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa? Helsinki: Gaudeamus yliopistopaino.
- Kangas, J. 2016. Enhancing children’s participation in early childhood education through the participatory pedagogy. Department of Teacher Education, Faculty of Behavioral Science University of Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/159547/enhancing.pdf?sequence=1&isAllowed=y> 1.2.2020

- Kangas, J. & Brotherus, A. 2017. Osallisuus ja leikki varhaiskasvatuksessa. "Leikittäisiin ja kaikki olis onnellisia!" Teoksessa Tuhat-artikkelit (toim.) Toom, A., Rautinein, M & Tähtinen, J. Suomen kasvatustieteellinen seura. Helsinki. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/231504/Brotherus_Kangas_Leikittaisjakaikkolisionnellsia2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y 11.2.2021
- Karelia-ammattikorkeakoulu. 2021. Tutkinnon osaamisvaatimukset. https://moodle.karelia.fi/pluginfile.php/101746/mod_resource/content/1/ops_stsak18.pdf 17.11.2021
- Kettumäki, S. 2017. Leikki lasten valtastrategioiden harjoittelukenttänä. Pro gradu – tutkielma. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Helsinki. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/191251/GRADU_Suvi%20Kettumäki_Leikkilastenvaltastrategioidenharjoittelukenttänä.pdf?sequence=2 1.3.2021
- Kivistö, M. 2014. Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen – monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä. Acta Universitatis Lapponiensis. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61789/Kivistö_Mari_ActaE150_pdfA.pdf?sequence=2&isAllowed=y 20.7.2021
- Lehtisuo, P. & Leppänen, T. 2017. Arvostettu leikki ja leikkiaika päiväkodissa. Lastentarhaopettajien näkemyksiä käytetystä leikkiajasta päiväkotiviilinä Oy:ssä. Lahden ammattikorkeakoulu, Sosiaali- ja terveysala. Lahti. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/135353/Lehtisuo_Leppanen_opinnaytetyo.pdf?sequence=1 1.3.2021
- Leemann, L., Kuusio, H. & Hämäläinen, R-M. Sosiaalinen osallisuus. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen hanke SOKRA. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. https://thl.fi/documents/966696/3775621/Tietopaketti_Sosiaalinen_Osallisuus.pdf/ 22.7.2021
- Leinonen, J. 2020. Pedagogisia näkökulmia ja välineitä lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa J. Elo, E. Fonsén, J. Heikka & J. Leinonen. Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Suomen varhaiskasvatus. Tampere. <https://www.ellibrary.com/reader/9789528020721> 11.1.2021
- Lindberg, A-M. 2016. Alle kolmevuotiaiden pedagogiikka. Diskurssianalyttinen tutkimus lastentarhaopettajan pedagogisesta puheesta. Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/100368/GRADU-1482154579.pdf;jsessionid=AA6C3D966EF3A9E7D81122EF1FF5426E?sequence=1> 1.3.2021
- Maslow, A.H. 1981. Motivation and Personality. Prabhat Books.
- Nivala, E. & Rynänen, S. 2019. Sosiaalipedagogiikkaa, kohti inhimillisempää yhteiskuntaa. Tallinna: Gaudeamus.
- Reunamo, J. 1–3- vuotiaiden lasten esineleikit, roolileikit ja sääntöleikit. Tutkitua leikistä. Reunamo Education Research. <https://leikkipaiva.fi/wp-content/uploads/1%E2%88%923-vuotiaiden-lasten-esineleikit-roolileikit-ja-sääntöleikit-1.pdf> 2.3.2021
- Rintakorpi, K. 2020. Pedagoginen dokumentointi välineenä 1-3- vuotiaiden osallisuuteen päivähoidon aloitusvaiheessa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa 2. Suomen Varhaiskasvatus ry. <https://www.ellibrary.com/reader/9789528020721> 11.3.2021

- Ruohotie, P. 1998. Oppiminen ja ammatillinen kasvu. Aikuiskasvatus. Juva. WSOY.
- Salminen, A. 2011. Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsaustyyppihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopistollisia julkaisuja. Vaasa. https://osuva.uwasa.fi/bitstream/handle/10024/7961/isbn_978-952-476-349-3.pdf?sequence=1 29.12.2020
- Salminen, J. 2021. Vuorovaikutuksen monet ulottuvuudet taaperon kehityksen ja oppimisen luotseina. Tutkittua varhaiskasvatuksesta. <https://tutkituavarhaiskasvatuksesta.com/2021/10/08/vuorovaikutuksen-monet-ulottuvuudet-taaperon-kehityksen-ja-oppimisen-luotseina/> 10.10.2021
- Salo, L. & Salmi, K. 2018. Vuorovaikutuksellisen leikin rakentuminen ja sen tukeminen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Leikin ammatillaiset. Leikki ilmiönä ja varhaiskasvatuksen toimintamuotona. Toim. Kangas, J. & Fonsén, E. Opettajankoulutuslaitoksen muut julkaisut. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/232536/Leikin_ammattilaiset.pdf?sequence=3&isAllowed=y 9.3.2021
- Sheridan, M. 2011. Play In Early Childhood. From Birth to Six Year. Revised and updated by Howard, J. & Aldeson, D. Routledge, Taylor & Francis Group. London and New York. <https://ebookcentral-proquest-com.tietopalvelu.karelia.fi/lib/pkamk-ebooks/reader.action?docID=668177&query=play+in+early+childhood+education>
- Springer, 2021. <https://www.springer.com/gp/about-springer> 27.3.2021
- Stenvall, E. 2020. Osallisuutta ja osallistumista – Osa 1: Osallisuuden lähtökohdat kansallisessa lapsistrategiassa. Valtioneuvosto. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162410> 20.7.2021
- Syrjämäki, M. 2019. Leikkien, havainnoiden, kannatellen. Vertaisvuorovaikutusta vahvistavaa pedagogiikkaa varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia, numero 59. Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/306193/Leikkien.pdf?sequence=1&isAllowed=y> 12.8.2021
- Turja, L. 2011. Lapset osallisina – kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Varhaiskasvatus Tänään, Suomen Varhaiskasvatusliiton verkkolehti. <https://ecef.org/wp-content/uploads/2014/03/2011-3-Turja.pdf> 6.1.2021
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi. <https://karelia.finna.fi/Record/karelia.99739286005967> 2.3.2021
- Unicef. 2020. Lasten oikeuksien sopimus. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/> 31.12.2020.
- Uusitalo, H. & Simpura, J. 2020. Erik Allardt hyvinvoinnintutkijana. Yhteiskuntapolitiikka 85, 5-6. <https://docplayer.fi/203093879-Erik-allardt-hyvinvoinnin-tutkijana.html> 21.7.2021
- Varhaiskasvatuslaki 549 / 2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajan-tasa/2018/20180540?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=varhaiskasvatuslaki> 23.8.2020
- Opetushallitus 2018. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf 23.8.2021

- Varpanen, J. 2018. Subjektifikaatio ja leikki: varhaiskasvatuksen antia subjektifikaation mahdollisuuden jäsentämiselle. Tampereen yliopisto. https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/117949/Subjektifikaatio_ja_leikki_2018.pdf?sequence=2&isAllowed=y 12.8.2021
- Vilkkä, H. 2015. Tutki ja kehitä. PS-KUSTANNUS. Jyväskylä. <https://www.elibslibrary.com/reader/9789524517560> 30.12.2020
- Virkki, P. 2015. Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. Publications the University of Eastern Finland Dissertations in Education, Humanities and Theology. University of Eastern Finland. Helsinki. https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/14935/urn_isbn_978-952-61-1735-5.pdf 20.1.2020
- Weckström, E., Lastikka, A-L., Karlsson, L. & Pöllänen, S. 2021. Enhancing a culture of participation in early childhood education and care through narrative activities and project-based practices. Itä-Suomen yliopisto. Helsingin yliopisto. <https://jecer.org/fi/wp-content/uploads/2021/02/Weckstrom-Lastikka-Karlsson-Pollanen-Issue10-1.pdf> 1.6.2021
- Wood, E-A. 2014. Free choice and free play in early childhood education: troubling the discouragement. International Journal of Early Years Education, 22(1). <https://www.google.com/search?client=safari&rls=en&q=wood+2014+play&ie=UTF-8&oe=UTF-8> 24.7.2021

Opinnäytetyöaineisto: Osallisuus ja sen tukeminen alle 3-vuotiaiden lasten omaehtoisessa leikissä varhaiskasvatuksessa.

HAKU	TIETOKANTA	AINEISTO	AINEISTOTYYPPI	JULKAISTU
Google Scholar	Theseus	H. Hukkanen & A. Keskinen / Varhaiskasvattajan rooli lapsen omaehtoisen leikin ohjaajana.	AMK-opinnäytetyö	2018
	Trepo	A-M. Lindberg / Alle kolmevuotiaiden pedagogiikka. Diskurssianalyttinen tutkimus lastentarhaopettajien pedagogisesta puheesta.	Pro Gradu-tutkielma	2016
	Helda	J. Kangas & A. Brotherus / Osallisuus ja leikki varhaiskasvatuksessa- "Leikittäisiin ja kaikki olis onnellisia!"	Tutkimus	2017
		M. Syrjämäki / Leikkien, havainnoiden, kannatellen. Vertaisvuorovaikutusta vahvistavaa pedagogiikkaa varhaiserityiskasvatuksen toimintaympäristössä.	Tutkimus	2019
		J. Kangas / Enhancing children`s participation in early childhood education through the participatory pedagogy	Tutkimus	2016
	Jecer	E. Weckström, A-L. Lastikka, L. Karlsson & S. Pöllänen / Enhancing a culture of participation in early childhood education and care through narrative activities and project-based practices	Tutkimus	2021
		J. Varpanen / Subjektifikaatio ja leikki: varhaiskasvatuksen antia subjektifikaation mahdollisuuden jäsentämiselle.	Tutkimusartikkeli	2018
	Muu	J.Reunamo / 1-3- vuotiaiden lasten esineleikit, roolileikit ja sääntöleikit.	Tutkimusartikkeli	2019

Taulukko 3. Tutkimussuunnitelmavaiheen jälkeisessä tarkennetussa aineistohaussa tarkempaan tarkasteluun päätyneet tutkimukset ja julkaisu.